

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Факультет аграрної економіки і менеджменту
Кафедра обліку та економіко-правового забезпечення АПБ

ЧИЖОВКА Віталій Володимирович

**Обліково-аналітичне забезпечення економічної безпеки
сільськогосподарського підприємства / Accounting and analytical
support of economic security of agricultural enterprises**

спеціальність: 071 – Облік і оподаткування
магістерська програма – Облік і правове забезпечення
агропромислового бізнесу

Магістерська робота

Виконав студент групи ОПЗм-22
В. В. Чижовка

Науковий керівник
д.е.н., проф. Пуцентейло П. Р.

Магістерську роботу допущено
до захисту:
“ _____ ” _____ 2018 р.

Завідувач кафедри
д.е.н., проф. Бруханський Р. Ф.

ТЕРНОПІЛЬ – 2018

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	7
1.1. Концептуальні та еволюційні основи економічної безпеки суб'єктів підприємництва	7
1.2. Внутрішні та зовнішні загрози економічній безпеці сільськогосподарських підприємств	15
1.3. Місце і роль бухгалтерського обліку в системі економічної безпеки підприємства	22
Висновки до розділу 1	29
РОЗДІЛ 2. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК У СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА	30
2.1. Фінансовий облік як інформаційне джерело визначення рівня економічної безпеки підприємства	30
2.2. Управлінський облік у якості інформаційної платформи економічної безпеки підприємства	38
2.3. Методи обліку витрат і калькулювання собівартості продукції в системі економічної безпеки підприємства	48
Висновки до розділу 2	68
РОЗДІЛ 3. АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА ...	69
3.1. Аналіз рівня економічної безпеки сільськогосподарського підприємства	69
3.2. Обліково-аналітичні технології управління ризиками при забезпеченні економічної безпеки підприємства	80
3.3. Автоматизовані обліково-аналітичні системи як елемент економічної безпеки підприємства	87
Висновки до розділу 3	91
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	92
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	98

ВСТУП

Актуальність теми. Підприємницька діяльність, удосконалюючись паралельно з суспільством, поступово формує певні характеристики, адаптуючись до мінливих умов економічного, соціального, правового й організаційного змісту. Сучасні риси глобалізації суспільства і посилення конкурентної боротьби стимулюють бізнес застосовувати елементи економічної безпеки.

Основними факторами впливу на економічну безпеку підприємства є ступінь досконалості законодавства, рівень оподаткування, доступ на світові ринки збуту, інвестиційна привабливість, конкурентна розвідка тощо. Економічній безпеці підприємства властивий подвійний характер: 1) вона забезпечує можливість власного функціонування; 2) вона є частиною економічної безпеки системи вищого порядку – національного.

Вперше поняття «економічна безпека» було застосовано на Заході у зв'язку зі зростанням проблеми обмеженості ресурсів і розпадом колоніальної системи, що призвело до порушення традиційних зв'язків між постачальниками ресурсів. Суть економічної безпеки на макrorівні полягає в забезпеченні сталого економічного розвитку суспільства з метою виробництва необхідних благ для задоволення суспільних потреб. На мікрорівні економічна безпека проявляється в забезпеченні стабільної та незалежної діяльності, фінансової стійкості підприємства та попередженні витоку комерційної інформації.

Передумовами розвитку теоретичних і методологічних положень обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства є зміна запитів інвесторів та представників менеджменту.

Управління процесами формування та розвитку економіко-організаційного механізму економічної безпеки підприємств неможливе без науково обґрунтованої оцінки його поточного стану, наявних і потенційних загроз та перспектив розвитку. Методичні підходи щодо такої оцінки повинні впроваджуватись в обліково-аналітичну роботу підприємства для підвищення ефективності прийнятих рішень на рівнях як тактичного, так і стратегічного управління.

Розвиток методології бухгалтерського обліку та аналізу економічної безпеки підприємства забезпечений науковими працями вітчизняних та зарубіжних вчених М.І. Бондаря, Л.В. Гнилицької, В.В. Євдокимова, В.М. Жука, Ю.А. Кузьмінського, Я.Д. Крупки, І.Д. Лазаришиної, С.Ф. Легенчука, Л.Г. Ловінської, Н.О. Лоханової, Н.Л. Правдюк, С.В. Свірко, В.А. Шпака та ін.

Зважаючи на проблематику і результати досліджень вищезазначених учених, слід відмітити, що ряд проблем, які потребують вирішення, залишилися частково поза їх увагою. Необхідність комплексного дослідження питань розвитку теорії, методології та організації бухгалтерського обліку та аналітичного забезпечення економічної безпеки сільськогосподарського підприємства зумовлює актуальність обраної теми дослідження, постановку його мети та завдань.

Мета і завдання дослідження. Метою магістерської роботи є уточнення науково-теоретичних основ й удосконалення організаційно-методичних аспектів обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки сільськогосподарського підприємства.

Для досягнення поставленої мети вирішено наступні завдання:

- 1) досліджено концептуальні та еволюційні основи економічної безпеки суб'єктів підприємництва;
- 2) уточнено внутрішні та зовнішні загрози економічній безпеці сільськогосподарських підприємств;
- 3) обґрунтовано місце і роль бухгалтерського обліку в системі економічної безпеки підприємства;
- 4) окреслено параметри фінансового й управлінського обліку в якості інформаційної платформи економічної безпеки підприємства;
- 5) проведено аналіз рівня економічної безпеки сільськогосподарського підприємства;
- 6) обґрунтовано переваги обліково-аналітичних технологій управління ризиками при забезпеченні економічної безпеки підприємства;
- 7) доведено переваги автоматизованих обліково-аналітичних систем як елемента економічної безпеки підприємства.

Об'єктом дослідження є процес формування економічної безпеки у ТОВ «Летичівський комбікормовий завод» Хмельницької області.

Предметом дослідження є система обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки сільськогосподарського підприємства.

Методи дослідження. У магістерській роботі використано наступні методи: історичний підхід – при визначенні й аналізі еволюції теоретичних поглядів на сутність поняття економічної безпеки; термінологічний метод – для вивчення історії термінів; системний аналіз – для деталізації і розчленування об'єкта дослідження; синтез – для узагальнення аспектів функціонування обліку та аналізу в системі економічної безпеки підприємства; економіко-статистичний аналіз – при розгляді динаміки показників стану економічної безпеки; індикативний метод – при аналізі стану економічної безпеки сільськогосподарських підприємств; монографічний – для дослідження теоретичних розробок вітчизняних та зарубіжних вчених; інформаційне моделювання – для формування узагальнених висновків на основі системного аналізу та синтезу теорії й практики обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємств; економіко-математичне моделювання – при розробці методичних підходів щодо оцінки рівня економічної безпеки сільськогосподарських підприємств.

Наукова новизна результатів дослідження. В магістерській роботі теоретично обґрунтовано та практично вирішено комплекс питань, пов'язаних з підвищенням ефективності обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки сільськогосподарського підприємства, зокрема: 1) конкретизовано внутрішні та зовнішні загрози економічній безпеці сільськогосподарських підприємств; 2) оптимізовано обліково-аналітичні параметри забезпечення економічної безпеки сільськогосподарського підприємства; 3) обґрунтовано переваги обліково-аналітичних технологій управління ризиками при забезпеченні економічної безпеки підприємства.

Практичне значення отриманих результатів. Реалізація розроблених пропозицій спроможна оптимізувати систему обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки сільськогосподарського підприємства, підвищити

ефективність контрольної, інформаційної й управлінської функцій обліку з позицій уникнення й попередження економічних загроз і небезпек.

Структура та обсяг магістерської роботи. Магістерська робота складається з вступу, трьох розділів, висновків і пропозицій, списку використаної літератури. Основний зміст магістерської роботи викладено на 95 сторінках. Магістерська робота містить 17 таблиць, 6 рисунків, список використаних джерел із 87 найменувань.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

1.1. Концептуальні та еволюційні основи економічної безпеки суб'єктів підприємництва

Історично термін «безпека» почали використовувати в 1190 році. У цей період поняття «безпека» означало «... спокійний стан духу людини, яка вважає себе захищеною від будь-якої небезпеки» [71, с. 6].

Але в такому значенні його застосовували лише в Західній Європі і до XVII ст. використовували нечасто. Порівняно незначне використання терміну «безпека» протягом практично шістьох століть пояснюється, зокрема, тим, що із середини XIII ст. частіше почали вживати поняття «поліція». Цей термін трактувався як державний устрій, мета якого – всезагальна безпека [11, с. 15].

XVII – XVIII ст. практично у всіх країнах світу набуває поширення думка про те, що держава має своєю головною метою забезпечення добробуту і безпеки. За останні десятиріччя сутність терміну «безпека» трактується ширше, саме як «діяльність людей, суспільства, держави світового співтовариства народів щодо виявлення (вивчення), запобігання, послаблення, усунення (ліквідації) і відвернення загрози, здатної загубити їх, позбавити матеріальних і духовних цінностей завдати збитків, заблокувати шляхи для прогресивного розвитку»; «конкретний стан і ступінь захищеності будь-якого суб'єкта та його спроможність протистояти змінам умов існування» та ін. [66, с. 12].

Поширення процесів глобалізації призводить до лібералізації економічних кордонів між державами, проникненням капіталу в різні країни та виникненням додаткових економічних, екологічних та соціальних проблем внаслідок цього. Цьому також сприяла інтенсифікація процесів економічного розвитку та перехід передових в економічному відношенні країни до високих технологічних укладів, що обумовлює їх поширене проникнення у нових формах у країни, що

розвиваються. Зазначені тенденції ставлять на порядок денний завдання підвищення конкурентоспроможності вітчизняних сільськогосподарських підприємств та забезпечення суспільної безпеки, що узагальнено охоплюється концепцією безпеки. Формалізовано немає офіційного визнання авторів даної концепції та її складових. Але як міжнародні організації, так і кожна держава на різних рівнях управління, залежно від гостроти окремих проявів небезпеки, формує специфічні напрями її вирішення.

Функціонування в нестійкому середовищі, особливо для сільськогосподарських підприємств, актуалізує увагу до ризик-менеджменту як теоретичної основи визначення потенційних загроз і небезпек та обґрунтування порядку ухилення від них при досягненні визначених цілей розвитку на мікроекономічному рівні, одними з розробників якої були Найт Ф. Х., Т. Бартон, У. Шенкер, Уокер П. та багато інших.

У другій половині ХХ ст. все більшу увагу в різних науках, у тому числі і в економіці, приділяли не тільки питанням забезпечення розвитку, але й ціні промислового розвитку з постановкою питання долі майбутніх поколінь, що знайшло відображення в теоретичному підході стійкого розвитку, одними з засновників якого були Донелла Н. Медоус, Денніс Л. Медоус, Йєрген Рандерс.

Характеризуючи суть поняття «безпека», потрібно виділити два концептуальні підходи до трактування безпеки, а саме: статичний (безпека як стан) і діяльнісний (безпека як діяльність). Саме останній підхід, стає підґрунтям сучасних наукових досліджень і наукового та прикладного уявлення про концепцію безпеки в усіх варіантах її прояву.

Започаткування терміну «національна безпека» пов'язана, передусім, з ім'ям президента Сполучених штатів Америки Т. Рузвельта, який на початку ХХ ст. визначив її як «сукупність умов, що надійно забезпечують національний суверенітет, захист стратегічних інтересів і повноцінний розвиток суспільства, життя та здоров'я усіх його громадян» [11, с. 16].

Це визначення укорінилось у світовій політиці та науці. Термін «державна безпека» вперше зустрічається на території України, яка перебувала у складі

Російської імперії, в державних документах, а саме в «Положенні про заходи щодо охорони державного порядку та громадського спокою» від 14 серпня 1881 р. і ототожнюється з «громадською безпекою» [11, с. 17].

Національна безпека – це комплексне поняття та система, до якої входять економічна, військова, екологічна, політична, інформаційна та інші види безпеки як підсистеми, що водночас також є системами.

У Законі України «Про основи національної безпеки України» від 30 липня 2003 р. визначено основні напрями державної політики з питань національної безпеки у сфері державної безпеки, зовнішньополітичній, науково-технологічній, екологічній, інформаційній, соціальній та гуманітарній сферах. Отже, економічна безпека розглядається як складова, підсистема національної безпеки (безпека в економічній сфері).

Перш ніж трактувати поняття економічної безпеки, слід розглянути її складну внутрішню будову, яка включає три елементи:

- економічна незалежність, що означає насамперед можливість вибору власної моделі розвитку, самостійне формування економічної політики;
- стійкість і стабільність національної економіки, що передбачає забезпечення надійності всіх елементів економічної системи, а також захист усіх форм власності, створення гарантій для ефективної підприємницької діяльності;
- здатність до саморозвитку і прогресу, тобто спроможність самостійно реалізувати і захищати національні економічні інтереси,
- постійно оновлювати засоби виробництва, проводити ефективну інноваційну та інвестиційну політику, розвивати інтелектуальний потенціал країни [16, с. 43].

Економічна безпека країни характеризується певною системою понять, а саме: об'єкти, загрози, збитки, критерії та показники, стратегія і заходи забезпечення безпеки. Основними категоріями, які формують зміст теорії економічної безпеки, є:

- економічні інтереси;
- об'єкти економічної безпеки;

- суб'єкти економічної безпеки;
- принципи економічної безпеки;
- функції економічної безпеки;
- система (складові) економічної безпеки;
- загрози економічній безпеці;
- характеристика економічної безпеки (внутрішня, зовнішня);
- чинники забезпечення економічної безпеки;
- форми, методи і засоби забезпечення економічної безпеки [12, с. 9].

У 1995 р. Координаційний комітет по боротьбі з корупцією й організованою злочинністю при Президентові України ініціював розробку Концепції економічної безпеки України. У цій концепції економічна безпека розглядається як «стан економіки, суспільства та інститутів державної влади, при якому забезпечується реалізація та гарантований захист національних економічних інтересів, прогресивний соціально-економічний розвиток України, достатній оборонний потенціал навіть за несприятливих внутрішніх та зовнішніх процесів» [12, с. 12].

У своїх працях вітчизняні економісти почали використовувати категорію «економічна безпека» лише на початку 90-х рр. минулого століття. Дослідження за цим напрямом велися активно, про що свідчить великий обсяг напрацьованих за той час фундаментальних праць відомих науковців [66, с. 7].

Досвід розвинутих країн переконує, що інтерес до проблеми економічної безпеки різко зростає у період економічних криз, які зумовлювали необхідність структурної перебудови економіки.

Аналізуючи сучасні наукові публікації, можна виділити декілька підходів, які розкривають сутність поняття «економічна безпека»:

В. Тамбовцев, В. Забродський, М. Капустін визначають економічну безпеку як «властивість чи сукупність властивостей економічної системи».

В. Сенчаков, В. Мунтіян, А. Городецький, В. Савін розуміють під економічною безпекою «систему захисту від загроз та небезпек».

С. Ільяшенко, Р. Дацків, О. Новікова, В. Шлемко та інші розглядають економічну безпеку як «стан системи, який дозволяє протидіяти внутрішнім і зовнішнім загрозам», при цьому враховують такі поняття як «стійкість», «стабільність», «економічне благополуччя», «економічне зростання», «економічні інтереси», що дають змогу глибоко і більш точно розкрити сутність економічної безпеки.

Х. Маулль трактує економічну безпеку як «відсутність загроз економіці, що виходять від неконтрольованих політичних процесів» [84, с.5].

Загрозами економічній безпеці, на його думку, є: посилення небезпечних тенденцій щодо розшарування суспільства та наростання соціальних конфліктів; порушення зв'язків із постачальниками сировинних ресурсів [84, с. 43-46].

К. Мердок у праці, присвяченій дослідженню економічних чинників як об'єктів безпеки уточнює перелік причин виникнення загроз безпеці [83, с. 67-98].

До них він відносить зміни в обсягах та розподілі доходів і багатства, що погіршують стан економічних суб'єктів, та різні зміни у рівні зайнятості, інфляції, доступу на ринок, постачанні сировини тощо, які уповільнюють темпи економічного росту [16, с. 46].

Запропоновані різними авторами визначення категорії економічної безпеки можна узагальнити таким чином: по-перше, система економічної безпеки розглядається як підсистема національної безпеки; по-друге, система економічної безпеки має певну специфіку залежно від рівня її гарантування (держава, регіон, підприємство, особа); по-третє, економічна безпека припускає невразливість країни від внутрішніх і зовнішніх загроз [21, с. 23].

Часто визначення терміну «економічна безпека підприємства», ототожнюють із захистом від різних економічних злочинів (крадіжки, шахрайства, промислове шпигунство, інформаційна безпека, комерційна таємниця). Однак це поняття набагато ширше [21, с. 125].

Це універсальна категорія, що відображає захищеність суб'єктів соціально-економічних відносин на всіх рівнях, починаючи від держави і закінчуючи

кожним її громадянином. Зміст даного поняття містить у собі систему засобів, що забезпечують економічну стабільність підприємства, а також сприяють підвищенню рівня добробуту працівників, і тільки за здійснення в необхідному обсязі зазначених дій можна досягти належного рівня економічної безпеки підприємства [3, с. 49].

В. А. Забродський економічну безпеку підприємства визначає як «кількісну і якісну характеристику властивостей фірми, що відображає здатність «самовиживання» і розвитку в умовах виникнення зовнішньої і внутрішньої загрози». Такої позиції дотримується і І. Чумарін, який відзначає, що «головною метою забезпечення економічної безпеки підприємства є досягненням максимальної стабільності функціонування, а також створення основи і перспектив зростання для виконання цілей бізнесу, незалежно від об'єктивних і суб'єктивних загрозливих факторів (негативних впливів, факторів ризику)» [74, с. 4].

Дещо інше поняття економічної безпеки підприємства наводить В. Шликов, який розглядає економічну безпеку підприємства, як «... стан захищеності життєво важливих інтересів підприємства від реальних і потенційних джерел небезпеки чи економічних загроз» [78, с. 58].

О. Ф. Долженков, Ж. О. Жуковська, О. М. Головченко під економічною безпекою підприємства (фірми) розуміють «стан юридичних, виробничих відносин, матеріальних і інтелектуальних ресурсів, при якому забезпечується стабільність функціонування, фінансово-комерційний успіх, прогресивний науково-технічний і соціальний розвиток» [31, с. 25].

І. І. Цигилик по-іншому трактує економічну безпеку підприємства – «стан корпоративних ресурсів (капіталу, персоналу, інформації, технології, техніки, прав) і підприємницьких можливостей, за якого гарантується найефективніше їх використання для забезпечення стабільного функціонування та динамічного розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам (загрозам)» [72, с. 3].

Головна мета економічної безпеки підприємства, в тому числі й будь-якого сільськогосподарського, полягає у тому, щоб гарантувати його стабільне функ-

ціонування і максимально можливу ефективність використання наявного потенціалу та його формування в перспективі (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Основні функціональні складові структури
економічної безпеки підприємства

№ з/п	Складові безпеки	Характеристика рівнів економічної безпеки підприємства
1	Ресурсна складова	Досягнення ефективного використання сукупності ресурсів
2	Кадрова складова	Збереження та розвиток інтелектуального потенціалу підприємства
3	Екологічна складова	Дотримання вимог щодо збереження довкілля
4	Інноваційна складова	Відповідність техніко-технологічної бази світовим стандартам
5	Охоронна складова	Забезпечення фізичної безпеки працівників підприємства та збереження майна
6	Управлінська складова	Забезпечення ефективного управління підприємством у межах чинного правового поля
7	Інформаційна складова	Формування та розвиток інформаційної бази підприємства

В Україні перші поняття національної безпеки ввійшло в нормативні документи і зайняло відповідне місце в політичних дискусіях з економічних питань після здобуття незалежності.

У 1997 р. було прийнято Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України.

Таким чином, поняття «економічна безпека» базується на визначенні принципів «безпеки». У результаті розвитку постіндустріального суспільства цей термін адаптовано до економічного напрямку.

Таблиця 1.2

Етапи еволюції категорії «економічна безпека»
в Україні та світовій практиці

Роки	Характеристика етапу
1934	Прийняття першого нормативно-правового акту з питань безпеки – закону «Про національну безпеку» (США) та створення Федерального комітету з економічної безпеки
1940 – 1950	Створення міжнародних асоціацій забезпечення міжнародної економічної безпеки розвинених країн світу
1973 – 1975	Прийняття країнами Західної Європи Стратегії економічного методу забезпечення національної безпеки
1991	Зміна курсу України на формування ринкової системи господарювання
1993 – 1994	Прийняття опосередкованих нормативно-правових актів з питань забезпечення національної економічної безпеки
1997	Прийняття програмно-цільових документів із забезпечення національної безпеки України

Під економічною безпекою доцільно розуміти стан, за якого такі складові як фінансова, інформаційна, соціальна, правова, технічна, технологічна, кадрова, екологічна діяльність знаходиться у стані відсутності небезпеки, захищеності, стабільності. При цьому повинна діяти система запобігання або зменшення впливу загроз у контрольованих умовах.

1.2. Внутрішні та зовнішні загрози економічній безпеці сільськогосподарських підприємств

Загрози економічній безпеці підприємства залежно від джерел виникнення можна поділити на об'єктивні і суб'єктивні. Об'єктивні виникають без участі та волі на те підприємства і його працівників, вони незалежні від прийнятих рішень. Такі загрози необхідно розпізнавати й обов'язково враховувати в управлінських рішеннях. Суб'єктивні породжені навмисними чи ненавмисними діями людей, різних органів і організацій, у тому числі державних та міжнародних підприємств.

За ймовірністю настання всі деструктивні фактори можна поділити на явні, тобто реально існуючі, видимі, та латентні, тобто приховані, ретельно замасковані. Вони можуть проявитися раптово. Тому їх нейтралізація вимагає вживання тер-мінових заходів, додаткових зусиль і засобів.

Небезпеки і загрози можуть класифікувати і за сферою життєдіяльності підприємства, а саме: небезпеки і загрози персоналу підприємства, фінансовим і матеріальним засобам, спрямовані на інформаційні ресурси, засоби та системи інформації і т. д. У загальному вигляді до загроз безпеці персоналу підприємства слід зарахувати: вбивства, супроводжувані насильством, катування; викрадення та погрози викрадення співробітників, членів їхніх родин та близьких родичів; насильство психологічного характеру – залякування, шантаж, вимагання; пограбування метою заволодіння коштами підприємства, цінними паперами, документами.

Злочинні зазіхання щодо матеріальних цінностей й інших ресурсів знаходять своє відображення у вигляді: підробки продукції; крадіжок; різного роду шахрайства; знищення продукції тощо. Стосовно інформації та інформаційних ресурсів виявляються загрози цілісності, конфіденційності, повноти та доступу. Загроза інформаційним ресурсам можлива через підкуп службових осіб, що працюють на підприємстві чи в структурах, безпосередньо пов'язаних з їх діяльністю, шляхом перехоплення інформації, що циркулює засобах і

системах зв'язку й обчислювальної техніки, за допомогою технічних засобів розвідки та знімання інформації; шляхом підслуховування конфіденційних переговорів та в інший спосіб несанкціонованого доступу до джерел конфіденційної інформації.

Таблиця 1.3

Загрози економічній безпеці сільськогосподарських підприємств
за тривалістю впливу на діяльність і розвиток

Часові параметри	Характеристика загроз
Довгострокові	відсутність реальної вартісної ідентифікації землі; диспропорція цін на аграрну і промислову продукцію; високий рівень міжнародної і національної конкуренції; монополізація економіки; високий рівень збитковості; низький купівельний попит; застаріла технологія виробництва продукції; низький рівень відновлення основних засобів; втрата ринків збуту і ринків постачань
Середньострокові	відсутність передових аграрних технологій; високий рівень інфляції; низький рівень кваліфікації персоналу; неефективна державна політика на фінансовому ринку; підвищення цін на матеріали, сировину, енергоносії
Короткострокові	сезонність збуту продукції; нестача оборотних коштів; простої с/г техніки; кон'юнктурне збільшення цін на пальне; неефективна дивідендна політика; нестабільність оренди землі

За природою виникнення можна виділити такі небезпеки і загрози: політичні, економіко-правові, техногенні, правові, кримінальні, екологічні, конкурентні й ін.

Залежно від величини завданих збитків, до якої може призвести дія деструктивного фактору, небезпеки та загрози можна поділити на ті, що призводять до незначних, значних і катастрофічних труднощів.

За тривалістю впливу на діяльність і розвиток підприємства загрози поділяються на довго-, середньо- і короткострокові. До довгострокових зовнішніх загроз можна віднести: високий рівень міжнародної і національної конкуренції; монополізацію економіки; високий рівень збиткових підприємств, низький купівельний попит; довгостроковими внутрішніми загрозами може бути застаріла технологія виробництва продукції; низький рівень відновлення основних фондів; втрата ринків збуту і ринків постачань тощо. Середньострокові загрози містять у собі загрози, наслідки від яких виявляються протягом одного-трьох років. До них належать: високий рівень інфляції; низький рівень кваліфікації персоналу; неефективна державна політика на фінансовому ринку країни; підвищення цін на матеріали, сировину, енергоносії та ін. Короткострокові загрози можна нейтралізувати строком від кварталу до одного року. Прикладом короткострокових загроз є: нестача оборотних коштів підприємства; простої устаткування; сезонність збуту продукції; кон'юнктурне збільшення цін на паливо; неефективна дивідендна політика та ін.

Залежно від величини збитків загрози класифікують на такі, що спричиняють труднощі, значні та катастрофічні. Існує значна кількість варіантів класифікацій.

На основі вище викладеного визначимо загрози, які можуть впливати на економічну безпеку сільськогосподарських підприємств. Загрози економічній безпеці сільськогосподарських підприємств досить різноманітні, але особливе місце відводиться таким загрозам, як виникнення непередбачених обставин техно-генного характеру, недотримання технологій виробництва, пов'язаних із сезонним характером сільського господарства, вплив кадрів із галузі.

Найбільш поширеним є виділення небезпек і загроз залежно від місця їх виникнення.

Таблиця 1.4

Загрози економічній безпеці сільськогосподарських підприємств
залежно від місця їх виникнення

Внутрішні загрози	Навмисне нанесення збитків підприємству зі сторони працівників підприємства
	Розкрадання основних засобів і цінностей співробітниками підприємства
	Руйнування матеріально-технічної бази в процесі реорганізації підприємства
	Розголошення співробітниками підприємства конфіденційної інформації
	Відсутність професіоналізму в керівника підприємства
	Недостатньо налагоджені системи обліку та контролю
	Відсутність матеріального стимулювання працівників
	Недотримання технологій виробництва, пов'язаних з сезонним характером сільського господарства
Зовнішні загрози	Розкрадання матеріальних засобів і цінностей особами, які не працюють у підприємстві
	Погрози зі сторони кримінальних структур
	Невиконання договірних зобов'язань
	Невиконання екологічних вимог
	Виникнення непередбачених обставин техногенного характеру
	Незаконні дії конкурентів
	Пожежі і недотримання техніки безпеки
	Відплив кадрів з галузі
	Зміни природних умов
	Диспаритет цін на с.-г. продукцію і товари інших галузей

Аналіз зовнішніх і внутрішніх загроз, здійснений на етапі прогнозування потенційно можливих збитків, дозволить суб'єкту господарської діяльності своєчасно запобігти або мінімізувати втрати корпоративних ресурсів і тим самим вплинути на розмір прибутку (доходу).

На відміну від спільних загроз, притаманних усім видам підприємницької діяльності, в агропромисловому комплексі є специфічні загрози (табл. 1.5).

Реалізуючи такі заходи на практиці, можна вирішити низку проблем, які виникають у сільськогосподарському виробництві, цим самим покращити якісні і кількісні показники.

Основні загрози розвитку сільськогосподарських підприємств безпосередньо визначається станом галузі та проблемами її розвитку, а також зумовлюються різними змінами кон'юнктури світового ринку й адекватністю механізмів державного регулювання національного продовольчого ринку, у т. ч. ступенем монополізації його окремих сегментів. Ситуація на аграрному ринку час від часу дестабілізується певними діями чиновників щодо запровадження квотування, заборони експорту окремих видів сільськогосподарської продукції, негласними розпорядженнями про перешкоджання вивезення цієї продукції.

Слід зазначити, що у зв'язку зі вступом України до Світової організації торгівлі, створення зон вільної торгівлі призведе до певних загроз, а саме:

1) закріплення і посилення структурних диспропорцій агропродовольчого розвитку внаслідок форсування сільськогосподарського експорту галузей у кількості й асортименті продукції;

2) посилення залежності аграрних виробників від імпорту матеріально-технічних ресурсів за відсутності внутрішніх альтернативних джерел їх поповнення [5, с. 59-64].

Загрози економічній безпеці підприємства можуть набувати різних форм, по-різному проявлятися і спричиняти різні наслідки для підприємства.

Розглянуті обставини і явища несуть безпосередньою загрозу не тільки окремим державним і недержавним об'єктам економіки, а й безпеці країни в цілому.

Таблиця 1.5

Специфічні загрози економічній безпеці сільськогосподарських підприємств та заходи щодо їх зниження

Загрози	Заходи щодо зниження впливу
Невикористання земельних угідь	Створення необхідної матеріально-технічної бази
	Цільові державні вкладення для підвищення врожайності культур
	Передача ґрунтів збанкрутілих підприємств ефективним власникам на умовах викупу, оренди
Втрати при збиранні врожаю	Дотримання строків збирання
	Придбання високопродуктивної техніки
Зменшення поголів'я худоби та птиці	Забезпечення господарств комбікормами, технічним обладнанням, матеріальними ресурсами
	Оптимізація кормового раціону
	Поліпшення ветеринарного обслуговування
	Покращення системи утримання худоби
Низька якість продукції	Матеріальне стимулювання якості праці
	Контроль за якістю продукції
Втрати і псування при зберіганні с.-г. продукції	Створення ринкової інфраструктури, зокрема системи оптових баз для зберігання с.-г. продукції
	Механізація режиму мікроклімату у сховищі
Втрати від диспаритету цін	Державний контроль за цінами
	Удосконалення системи ціноутворення на сільськогосподарську продукцію
	Державна підтримка товаровиробників
Втрати при транспортуванні с.-г. продукції	Удосконалення обліку та контролю
	Наявність вагового господарства
	Герметизація кузова транспортного засобу
	Забезпечення охорони вантажу

Своєчасне виявлення зовнішніх і внутрішніх загроз безпеці та їх усунення є ключовим завданням усіх суб'єктів економічної діяльності.

У зв'язку з цим можна стверджувати, що економічна безпека підприємств, у т. ч. сільськогосподарських, є розроблення і реалізація системи заходів, а саме: 1) запобігання проблемам, що стосуються основної функції діяльності підприємства; 2) раціональний із мінімальними втратами вихід із скрутної ситуації, якщо вона виникла, і попередження загроз; 3) забезпечення успішного досягнення основної функції діяльності підприємства шляхом виявлення ключових факторів успіху і пошук способів їх втілення [12, с. 33].

Тому для виявлення й нейтралізації загроз і ризиків, які впливають на економічної безпеки сільськогосподарських підприємств, потрібно своєчасно оцінити та діагностувати рівень економічної безпеки підприємства.

На сучасному етапі системне врахування особливостей реалізації алгоритму формування стану економічної безпеки сільськогосподарського підприємства має передбачати розкриття: функціональних складових економічної безпеки, планування реакції підприємства на випадок несприятливого впливу потенційно небезпечних та ризикових факторів, визначення цільової спрямованості дій та безпосередньої реалізації конкретного до певних умов господарського рішення.

Використання такого алгоритму формування стану економічної безпеки сільськогосподарського підприємства дозволить не лише визначити та нейтралізувати загрози і ризики але й забезпечити ефективну господарську діяльність і сталий роз-виток підприємства.

1.3. Місце і роль бухгалтерського обліку в системі економічної безпеки підприємства

Трансформація економічної системи України відповідно до змін світового господарства в умовах глобалізації супроводжується значним посиленням ролі економічної безпеки підприємства як фундаментальної бази економічної безпеки національної економіки в цілому. Від успішної діяльності та сталого розвитку окремих підприємств значною мірою залежить формування бюджетів різних рівнів і можливість реалізації соціальних програм, що забезпечують гідні стандарти рівня життя населення. Головною умовою для підтримки економічної безпеки підприємства є своєчасне виявлення загроз, пов'язаних з втратою його позицій на ринку, і вибір таких напрямків його розвитку, які б забезпечили стабільність позиціонування на товарних ринках і визначали спеціалізацію його розвитку. При цьому важливе значення має формування такої інформаційної системи, яка дозволить вибрати основні характеристики та напрямки розвитку підприємства, об'єктивно охарактеризувати його фінансовий стан, фінансову стійкість і здатність до розвитку. На сьогодні вирішальною умовою забезпечення економічної безпеки підприємства стає побудова та формування такої інформаційної системи, яка буде базуватися тільки на надійній і достовірній обліковій інформації та дозволить оперативно контролювати виробничі процеси, виявляти негативні тенденції і знаходити перспективні напрямки розвитку підприємства.

У сучасному світі проблема захисту економічних інтересів підприємства є дуже актуальною, проте їй приділяється досить мало уваги з боку керівників підприємств. В умовах ринкової економіки, розвитку ринкових механізмів вельми важливим завданням економічної науки і практики господарської діяльності підприємств стає забезпечення економічної безпеки.

Економічна безпека підприємства – це стан його захищеності від негативного впливу внутрішніх та зовнішніх загроз, дестабілізуючих чинників, при якому забезпечується стійка реалізація основних комерційних інтересів і

цілей статутної діяльності. В рамках сучасних економічних концепцій економічна безпека господарюючого суб'єкта являє собою сукупність утилітарних і концептуальних чинників, які забезпечують даній системі захист від негативного впливу, перспективний розвиток, ефективність життєвоважливих процесів, незалежність, можливість досягнення цілей.

Головна мета економічної безпеки підприємства полягає в тому, щоб гарантувати його стабільне та максимально ефективне функціонування тепер і високий потенціал розвитку в майбутньому. До основних функціональних цілей економічної безпеки підприємства відноситься: забезпечення високої фінансової ефективності роботи, фінансової стабільності та незалежності; забезпечення технологічної незалежності та досягнення високої конкурентоспроможності того чи іншого суб'єкта господарювання; досягнення високої ефективності менеджменту, оптимальної та ефективної організаційної структури управління підприємством; досягнення високого рівня кваліфікації персоналу та його інтелектуального потенціалу, належної ефективності корпоративної діяльності; мінімізація руйнівного впливу результатів виробничо-господарської діяльності на стан навколишнього середовища; якісна правова захищеність усіх аспектів діяльності підприємства; забезпечення захисту інформаційного поля, комерційної таємниці і досягнення необхідного рівня інформаційного забезпечення роботи всіх підрозділів підприємства і відділів організації.

Значення економічної безпеки для економіки підприємства і держави в цілому складається з її значення для кожного окремого елемента економічної системи: для держави – це гарантія своєчасної і повної сплати податків та зборів до бюджетів різних рівнів; для позабюджетних фондів – це своєчасність і повнота погашення заборгованості за відрахуваннями; для власників – це прибутковість й розмір прибутку, який впливає на стан та розвиток підприємства; для працівників підприємства та інших зацікавлених фізичних осіб – це своєчасність виплати заробітної плати та створення додаткових робочих місць; для постачальників і підрядників – це своєчасність і повнота

виконання договірних зобов'язань; для інвесторів – це вигідність і ступінь ризику вкладень в підприємство.

Функціональна структура економічної безпеки включає: науково-технічну, інформаційну, інтелектуальну, фінансову, інвестиційну безпеку та безпеку зовнішньоекономічної діяльності. Кожне підприємство, як суб'єкт економічних відносин певною мірою прагне зберігати і посилювати свою економічну безпеку всіма доступними для нього законними способами. Проблеми економічної безпеки обумовлені мінливими умовами функціонування економічних суб'єктів в ринковій економіці. Одним з елементів забезпечення економічної безпеки підприємства є розробка заходів щодо захисту комерційної інформації про фінансову діяльність.

До відомостей, що становлять комерційну таємницю, відносяться: відомості про структуру виробництва, виробничі потужності, запаси сировини, матеріалів, комплектуючих виробів і готової продукції, тип і розміщення устаткування; про особливості використовуваних і розроблюваних технологій виробництва; аналітичні довідки, звіти про діяльність підприємства в цілому і його структурних підрозділів, матеріали перевірок; відомості з застосовуваних організаційних методів у-правління підприємством; відомості про підготовку, прийняття та виконання рішень керівництва підприємства з комерційних, організаційних, виробничих і науково-технічних питань; інформація про персональні дані працівників підприємства; відомості про плани розширення виробництва різних видів продукції; відомості про плани інвестицій, закупівель і продажу продукції; відомості про факти проведення, цілі, предмет, результати нарад і засідань органів управління підприємством; відомості про підготовку та результати проведення переговорів з діловими партнерами підприємства; відомості про фінансові операції та стан банківських рахунків підприємства; відомості про боргові зобов'язання підприємства; відомості про рівень доходів підприємства; відомості про ринкової стратегії підприємства; відомості про застосовувані підприємством оригінальні методи продаж; відомості про ефективність комерційної діяльності підприємства; відомості про внутрішніх і зару-

біжних постачальників, підрядників, покупців, компаньйонів, спонсорів, посередників та інших партнерів підприємства; відомості про розробку і проведення заходів щодо забезпечення безпеки підприємства.

Для забезпечення захисту інформації в першу необхідно розробити ряд внутрішніх нормативних документів:

- положення про захист комерційної таємниці;
- інструкцію по роботі з документами, що містять комерційну таємницю;
- правила надання доступу до інформаційних ресурсів;
- правила роботи в корпоративній мережі;
- правила роботи в Інтернеті;
- правила вибору, зберігання і використання паролів.

Управління будь-яким підприємством неможливо без інформації або сукупності відомостей про стан фінансово-господарської діяльності підприємства. У такому контексті економічна інформація виступає як основа процесів підготовки, прийняття та реалізації управлінських рішень.

Інформація стає основним ресурсом, вирішальним фактором економічного статусу підприємства.

Формування повної і достовірної інформації з метою управління сприяє забезпеченню економічної безпеки на рівні господарюючого суб'єкта. У загальній сукупності економічної інформації більша частина припадає на дані бухгалтерського обліку. Розрахунки показують, що на частку бухгалтерської інформації припадає понад 70 % загального обсягу економічної інформації. Саме бухгалтерський облік фіксує і накопичує всебічну синтетичну та аналітичну інформацію про стан і рух майна підприємства, джерела його утворення, господарські процеси та результати його діяльності.

Тільки в бухгалтерському обліку відображається фактична інформація по кожному виду основних засобів, товарно-матеріальних запасів, трудових та фінансових ресурсів, що дозволяє здійснювати фінансову та виробничо-господарську діяльність, досягати бажаних результатів діяльності підприємства. Бухгалтерська інформація широко використовується в оперативно-технічному,

статистичному обліку, для планування, прогнозування, розробки тактики і стратегії діяльності підприємства на довготривалій період.

Інформація, що формується в бухгалтерському обліку, повинна бути надійною, повною, достовірною, тобто не містити істотних помилок і упереджених оцінок. Щоб бути надійною, інформація повинна об'єктивно відображати факти господарської діяльності. Факти господарської діяльності повинні відображатися в бухгалтерському обліку не тільки з їх правової форми, а й з їх економічного змісту і умов господарювання.

До основних джерел загрози економічній безпеці підприємства, що формуються в системі її бухгалтерського обліку, можна віднести:

- 1) порядок внутрішнього регулювання бухгалтерського обліку на підприємстві (Положення про бухгалтерську службу, облікова політика для цілей фінансового, управлінського і податкового обліку, форма бухгалтерського обліку);
- 2) функціонування облікової системи (збір первинних облікових даних, формування облікових реєстрів, зберігання і захист бухгалтерської інформації, формування та подання бухгалтерської звітності);
- 3) порушення вимог законодавства України;
- 4) персонал підприємства (керівництво, персонал бухгалтерської служби, інший персонал).

Ризики в бухгалтерському обліку підлягають управлінню, тобто підготовці та реалізації заходів, що мають на меті знизити небезпеку помилкового рішення і зменшити можливі негативні наслідки небажаного розвитку подій в ході реалізації.

З метою організації інформаційної безпеки систем обліку слід дотримуватися певних заходів:

- 1) провести аналіз облікових систем організації та розробити заходи щодо їх вдосконалення та розвитку;
- 2) призначити відповідальних осіб за контролем руху внутрішньої документації;

- 3) оперативно ознайомлювати співробітників з інформацією, що надходить;
- 4) довести до всіх співробітників інструкції по зберіганню інформації та отримати від них розписки про нерозголошення таємниці;
- 5) забезпечити знищення документів і записів, що не використовуються.

Підприємство є власником бухгалтерської інформації, що містить комерційну таємницю, тому має право визначити перелік осіб, які можуть володіти, розпоряджатися, визначити правила обробки, а також ставити інші умови щодо збереження комерційної таємниці. За умови дотримання необхідних заходів організації бухгалтерського обліку власник має право на юридичний захист даних, що дозволить підвищити відповідальність облікового персоналу та зберегти активи підприємства, які йому належить. Перш за все, потрібно визначити перелік бухгалтерської інформації, що становить комерційну таємницю підприємства, а також розробити внутрішні розпорядчі документи в частині захисту бухгалтерської інформації, серед яких виділимо наступні: посадові інструкції бухгалтерів з урахуванням вимог економічної безпеки, угоду про нерозголошення інформації, що становить комерційну таємницю. Це дозволить забезпечити дотримання економічної безпеки підприємства та впровадити на підприємстві систему комерційної таємниці.

Забезпечення заходів щодо захисту облікової інформації є складовим елементом в діяльності служби безпеки та бухгалтерської служби підприємства й гарантією стабільного функціонування бізнесу підприємства в умовах конкурентної боротьби.

Таким чином, раціональна та системна організація бухгалтерського обліку дозволяє виявити проблеми і скорегувати відповідно діяльність підприємства до того, як ці проблеми переростуть в кризу і негативно вплинуть на його економічну безпеку. Застосування всіх складових комплексної системи заходів організації бухгалтерського обліку забезпечує виконання бухгалтерським обліком основних його функцій. Необхідність впровадження комплексної системи заходів організації бухгалтерського обліку пов'язана з необхідністю підвищити

відповідальність облікового персоналу на вимогу внутрішніх розпорядчих документів, які передбачають захист бухгалтерської інформації, що становить комерційну таємницю підприємства. Дотримання вимог щодо захисту облікової інформації підприємства гарантує його ефективне функціонування та значний потенціал розвитку в майбутньому.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

1. Під економічною безпекою доцільно розуміти стан, за якого такі складові як фінансова, інформаційна, соціальна, правова, технічна, технологічна, кадрова, екологічна діяльність знаходиться у стані відсутності небезпеки, захищеності, стабільності. При цьому повинна діяти система запобігання або зменшення впливу загроз у контрольованих умовах.

2. Основні загрози розвитку сільськогосподарських підприємств безпосередньо визначається станом галузі та проблемами її розвитку, а також зумовлюються різними змінами кон'юнктури світового ринку й адекватністю механізмів державного регулювання національного продовольчого ринку, у т. ч. ступенем монополізації його окремих сегментів. Ситуація на аграрному ринку час від часу дестабілізується певними діями чиновників щодо запровадження квотування, заборони експорту окремих видів сільськогосподарської продукції, негласними розпорядженнями про перешкоджання вивезення цієї продукції.

3. Своєчасне виявлення зовнішніх і внутрішніх загроз безпеці та їх усунення є ключовим завданням усіх суб'єктів економічної діяльності. У зв'язку з цим можна стверджувати, що економічна безпека підприємств, у т. ч. сільськогосподарських, є розроблення і реалізація системи заходів, а саме: 1) запобігання проблемам, що стосуються основної функції діяльності підприємства; 2) раціональний із мінімальними втратами вихід із скрутної ситуації, якщо вона виникла, і попередження загроз; 3) забезпечення успішного досягнення основної функції діяльності підприємства шляхом виявлення ключових факторів успіху і пошук способів їх втілення.

4. Реалізація економічної безпеки сільськогосподарського підприємства має передбачати розкриття: функціональних складових економічної безпеки, планування реакції підприємства на випадок несприятливого впливу потенційно небезпечних та ризикових факторів, визначення цільової спрямованості дій та безпосередньої реалізації конкретного до певних умов господарського рішення.

РОЗДІЛ 2

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК У СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА

2.1. Фінансовий облік як інформаційне джерело визначення рівня економічної безпеки підприємства

В умовах ринкових відносин виникає необхідність використання облікової інформації для економічної безпеки підприємства. Тут фінансовий облік є базою оцінки діяльності підприємств, забезпечує інформацією зовнішніх користувачів облікової інформації, які приймають рішення про інвестування капіталу в його розвиток, банківського кредитування, придбання акцій, отримання дивідендів тощо. Інтеграція економіки України в європейську та світову, покращення інвестиційного клімату у державі вимагають наявності якісної і достовірної інформації про фінансовий стан та господарську діяльність її підприємств.

Облікова інформація є інформаційним джерелом для контролю і регулювання відхилень у діяльності суб'єктів господарювання, що створюють загрозу економічній безпеці підприємства.

Головною умовою розвитку підприємства в ринкових умовах є належний рівень фінансового забезпечення, критерієм якого є його економічна безпека. Економічна безпека підприємства є комплексним поняттям і пов'язана не стільки з внутрішнім станом, скільки із впливом зовнішнього середовища, з якими підприємство вступає у взаємодію. Відтак можна стверджувати, що вона відображає узгодженість, збалансованість фінансових інтересів підприємства й інтересів суб'єктів зовнішнього середовища.

Функціонування механізму управління економічною безпекою підприємства передбачає постійну взаємодію таких функцій менеджменту: планування, обліку, аналізу, регулювання та контролю. Важливою складовою економічної безпеки є облікова система підприємства, яка виступає інформаційним джерелом для прийняття оптимальних управлінських рішень в умовах нестабільного

ринкового середовища. Сучасний стан світової економіки обумовлює необхідність розробки кожним суб'єктом господарювання дієвої системи економічної безпеки, спроможної мінімізувати існуючі загрози його фінансовій стійкості та підвищити безпеку подальшого функціонування.

Основним постачальником інформації про фінансово-господарську діяльність суб'єкта господарювання є фінансовий облік.

На сучасному етапі розвитку економіки України необхідною умовою ефективної підприємницької діяльності є ре-формування бухгалтерського обліку відповідно до потреб користувачів. Нині бухгалтерський облік в Україні, як і вся економіка держави, знаходиться у кризі.

В системі управління підприємством фінансовий облік виконує визначений перелік функцій:

- 1) інформаційну;
- 2) аналітичну;
- 3) контрольну.

Контроль можливий тільки за правильної організації всього процесу фінансового обліку. Якісна облікова інформація дозволяє здійснювати контроль на різних стадіях виробництва, контролювати у разі потреби у всіх деталях діяльність підприємства та його підрозділів, аналізувати її і на базі цієї інформації готувати, обґрунтовувати і ухвалювати відповідні управлінські рішення для забезпечення економічної безпеки. Контроль, будучи невід'ємною частиною бухгалтерського обліку, містить такі складові: дотримання облікової політики; оцінка ступеня надійності наданих керівництву доказів перевірки дотримання правильності облікових процедур; перевірка точності записів; контроль збереження активів; попередження помилок і зловживань; визначення ефективності окремих операцій.

Забезпечення достовірності даних у процесі обліку – основне завдання бухгалтерського контролю, яке реалізується в декількох аспектах: у відносинах між учасниками виробництва з формування первинних даних про господарські операції і стан виробничих ресурсів; у відносинах із забезпечення достовірнос-

ті інформації та її збереження під час обробки, класифікації бухгалтерською службою підприємства. Контроль бухгалтерського обліку і звітності здійснюється для забезпечення надійності облікових даних і передбачає розподіл обов'язків ведення обліку від обов'язків з управління підрозділом і щодо зберігання виробничих запасів та грошових коштів.

Бухгалтерський контроль спрямований на:

- 1) попередження втрати грошей чи товарів у результаті крадіжок або зловживань;
- 2) забезпечення точного обліку фактів господарського життя та інформації в облікових регістрах.

Ефективна облікова система, що відповідає таким цілям контролю, повинна бути розроблена так, щоб забезпечувати реєстрацію всієї продукції, відвантаженої підприємством своїм клієнтам, і відображення обсягу реалізації та бухгалтерської звітності за відповідний обліковий період.

Здійснення бухгалтерського контролю дозволяє вирішити низку загальних або часткових завдань, серед яких:

- сприяння досягненню цілей господарюючого суб'єкта;
- попередження зривів у роботі;
- збереження невикористаних ресурсів;
- попередження нераціональних витрат і безгосподарності;
- встановлення сутності господарських операцій;
- попередження незаконних дій і втрат;
- прийняття заходів щодо попередження відхилень у майбутньому;
- встановлення реальності фактичного стану підприємства;
- визначення відповідності господарського процесу прийнятним управлінським рішенням, виявлення ступеня реалізації управлінських рішень;
- виявлення результатів управлінських взаємодій;
- зміцнення економічної безпеки підприємства тощо.

Економічну безпеку підприємства можна розглядати як певний рівень гарантії ефективного використання ресурсів власності (капіталу, інформації,

техніки, нематеріальних активів) і підприємницьких можливостей для стабільного функціонування та сталого розвитку.

Рівень економічної безпеки підприємства залежить від того, наскільки ефективно її керівництво та фахівці будуть спроможні уникнути можливих загроз і ліквідувати шкідливі наслідки окремих негативних складових зовнішнього і внутрішнього середовища.

З метою забезпечення стабільного розвитку підприємства необхідним є формування системи показників економічної безпеки, що мають науково обґрунтовані межі і певні кількісні показники. Такі показники можна визначити за даними фінансового обліку. Достовірність облікових даних є запорукою об'єктивності розрахунків відповідних показників.

На основі даних фінансового обліку і звітності проводиться аналіз показників:

- рівня фінансової незалежності від кредиторів;
- моніторинг дебіторів;
- ліквідності активів;
- платоспроможності;
- формування і використання прибутку;
- тощо.

Основними складовими системи управління економічною безпекою підприємства є:

- 1) мета управління – реалізація стратегії розвитку підприємства (як коротко-строкової, так і довгострокової);
- 2) об'єкти управління – фінансова складова та основні параметри економічного розвитку підприємства;
- 3) задачі управління – виявлення загроз економічній безпеці, запровадження заходів, спрямованих на забезпечення економічної безпеки підприємства, аналіз ефективності цих заходів.

Обліково-аналітичною підсистемою управління економічною безпекою є сукупність даних бухгалтерського обліку та фінансової звітності, а також

аналізу, контролю і аудиту. Облік забезпечує отримання достовірної та оперативної економічної інформації про ефективність використання ресурсів підприємства, рух фінансових потоків і кінцеві результати діяльності. Облік створює інформаційні умови для здійснення основних функцій управління економічною безпекою.

Одним із важливих напрямів розвитку підприємства є створення дієвого механізму економічної безпеки, яким є бухгалтерський облік.

Бухгалтерський облік є однією з основних функцій управління, спрямованою на забезпечення безпеки підприємства, і саме бухгалтерський облік виключає можливість прямих розкрадань без встановлених законом наслідків, створює умови для здійснення контролю за доцільністю і законністю використання ресурсів, сприяє запобіганню загроз, які зменшують економічну стійкість підприємств.

Таблиця 2.1

Передумови орієнтації фінансового обліку
на посилення економічної безпеки

Види передумов	Характеристика
Внутрішні	Економічна стійкість підприємства, цілеспрямованість економічного механізму внутрішнього управління
Організаційні	існуюча на підприємстві організаційна структура управління, система делегування відповідальності і повноважень
Методичні	Ступінь науково-методичного забезпечення як обліку, так й інших функцій управління
Технічні	Оснащеність засобами обчислювальної техніки, достатність програмного забезпечення

Передумовами для орієнтації фінансового обліку підприємства на посилення економічної безпеки доцільно вважати:

- 1) внутрішні – економічна стійкість підприємства, цілеспрямованість економічного механізму внутрішнього управління;

- 2) організаційні – існуюча на підприємстві організаційна структура управління, система делегування відповідальності і повноважень в управлінні;
- 3) методичні – ступінь науково-методичного забезпечення як обліку, так й інших функцій управління;
- 4) технічні – оснащеність засобами обчислювальної техніки, достатність програмного забезпечення.

Загроза економічній безпеці підприємства може виникати через усвідомлені дії або прагнення до дій у всіх сферах діяльності і на всіх рівнях управління, що мають на меті нанести збиток шляхом відкритих і завуальованих розкрадань, зловживань, а також через прорахунки і помилки, зумовлені некомпетентністю, недбалістю і бездіяльністю керівництва підприємств.

Навмисні дії, прорахунки і помилки в усіх без винятку випадках стосуються ресурсів.

В одному випадку ресурси стають об'єктом зазіхань з метою їх присвоєння, в іншому – є реальними чи потенційними втратами, що знижують ефективність діяльності підприємств.

Водночас загрози обов'язково пов'язані з господарськими процесами і з конкретними структурами, в яких відбуваються господарські процеси і управлінська діяльність.

Отже, в інтересах поглиблення інтеграційних процесів в управлінні підприємствами і орієнтації обліку на посилення їхньої безпеки необхідно класифікувати ресурси, процеси та центри загроз економічній безпеці.

Під центрами загроз доцільно розуміти організаційні структури, що є місцями безпосереднього здійснення господарських процесів, використання ресурсів та прийняття управлінських рішень.

Таким чином, розробка і впровадження системи економічної безпеки з урахуванням облікових аспектів, яка сприятиме стійкому розвитку підприємства та забезпечить максимальну ефективність його функціонування, є актуальною для кожного підприємства.

Таблиця 2.2

Фінансовий облік у якості інформаційного джерела
економічної безпеки підприємства

Процедура	Зміст
Організація роботи облікового персоналу	Створення умов для сталого розвитку цілісної системи управління в інтересах підтримки стійкості підприємства і запобігання загроз фінансовій безпеці досягається шляхом: 1) своєчасного створення достовірної інформації про економічні об'єкти для виконання функцій управління; 2) здійснення контролю, аналізу і регулювання операцій та процесів, виявлення відхилень від норм, виникнення яких знижує ефективність діяльності; 3) збереження комерційної таємниці
Порядок організації та техніки ведення бухгалтерського обліку	Розробка етапів обробки бухгалтерської інформації, порядку документообігу, забезпечення захисту облікової інформації, визначення порядку, термінів зберігання документів, в т.ч. й електронних, використання ліцензованого програмного забезпечення
Організаційна інтеграція обліку з іншими функціями управління	Інтеграція обліку із плануванням, аналізом і контролем створить більш суттєві передумови запобігання загроз, що наносять підприємствам збиток, і тим самим сприятиме посиленню його можливостей у фінансовій безпеці
Організація внутрішнього контролю в частині бухгалтерського обліку	Систематичне отримання об'єктивних оцінок про поточний стан фінансової безпеки підприємства відповідно до певних критеріїв і показників безпеки. Результати внутрішнього контролю безпеки дозволять сформулювати оптимальну систему захисту бухгалтерської інформації

Облікова інформація є ключовим фактором у забезпеченні економічної безпеки підприємства. Захист облікової інформації є умовою об'єктивного

відображення реальної дійсності підприємства, що сприятиме вчасному виявленню внутрішніх і зовнішніх загроз та можливих розрахунків альтернативних рішень щодо їх усунення чи попередження.

Фінансовий облік має пріоритетне значення в запобіганні таких внутрішніх загроз економічній безпеці підприємств, як відкриті та завуальовані розкрадання, перевитрата ресурсів, штрафи, пені тощо. Необхідність поглиблення орієнтації обліку в цьому напрямі потребує уточнення цілей, задач, що стоять перед системою обліку, принципів, на яких повинен створюватися та функціонувати облік.

Інтеграція обліку з іншими функціями управління в інтересах посилення його орієнтації на забезпечення економічної безпеки повинні передбачати:

- на теоретичному рівні – класифікувати економічні об'єкти, загрози безпеки, центри їх виникнення, передумови, що визначають можливості розвитку обліку, у тому числі його адаптацію до цілей економічної безпеки;

- на концептуальному рівні – зробити акценти на посилення економічної безпеки в постановці цілі і головних задач обліку, у принципах і вимогах до його організації і побудови інформаційних моделей, обґрунтувати необхідність організаційної інтеграції обліку з іншими функціями управління підприємством, розробити підхід до оцінки цілеспрямованості системи обліку;

- на методичному рівні – розробити модель взаємозв'язку класифікацій об'єктів, загроз, центрів їх виникнення, організаційні структури, які здатні інтегрувати функції, поглибити методичку оперативного обліку і бухгалтерські моделі економічних об'єктів, критерії оцінки стану обліку;

- на практичному рівні – зосередити функції планування, обліку, контролю, аналізу, регулювання в основних центрах загроз економічній безпеці підприємства, упорядкувати оперативний і поглибити бухгалтерський облік відповідно до розроблених методичних рекомендацій.

2.2. Управлінський облік у якості інформаційної платформи економічної безпеки підприємства

Світовий досвід господарювання доводить, що важливу роль у вирішенні проблем забезпечення ефективного і стабільного функціонування вітчизняних аграрних підприємств відіграє корисна ділова інформація про різні сторони їх бізнесу, сформована на основі облікових технологій.

Відповідно у системі забезпечення економічної безпеки гостро стоїть потреба формування повної та достовірної інформації, адаптованої до конкретних завдань, пов'язаних із підтриманням ефективного та безперервного здійснення статутної діяльності підприємства на основі застосування сукупності взаємопов'язаних обліково-аналітичних та контрольних процедур з метою оптимізації використання корпоративних ресурсів, що сприятиме нівелюванню впливу загроз стабільній діяльності підприємства та збільшенню його конкурентних переваг.

Управлінський облік знаходиться на перетині інформаційних потоків, що надходять від різних підрозділів підприємства, тому він може формувати корисну інформацію про реальний стан економічних відносин як всередині підприємства, так і поза його межами. А тому здатен виступати джерелом забезпечення спеціалістів з економічної безпеки достовірною та об'єктивною інформацією при оцінюванні впливу підприємницьких ризиків на стан капіталу підприємства, аналізі ситуації, що склалася у внутрішньому та зовнішньому середовищі, плануванні заходів з упередження виявлених загроз, визначенні ефективності функціонування підрозділу економічної безпеки тощо.

Підкреслюючи переваги управлінського обліку при забезпеченні інформаційних потреб спеціалістів з економічної безпеки, Е. Аткінсон зазначає, що це «процес накопичення, вимірювання та планування фінансової і нефінансової інформації, який координує дії менеджменту, мотивує поведінку персоналу з метою досягнення стратегічних та тактичних цілей організації».

Таким чином, управлінський облік поряд з функціями спостереження та оцінювання даних виконує прогностичні функції, що не характерні для фінансового обліку, при цьому оперує окрім фінансових показників ще й нефінансовою інформацією. Ще більш цікавими з позицій інформаційного забезпечення економічної безпеки є наступні висловлювання стосовно властивостей управлінського обліку. Зокрема, Ж. Рішар вважає, що управлінський (аналітичний, внутрішній) облік є різновидом бухгалтерського, метою якого є збереження комерційної таємниці. Відповідно до офіційної термінології Інституту управлінських бухгалтерів Великої Британії (СІМА) управлінський облік трактується як процес виявлення, вимірювання, накопичення, аналізу, підготовки, інтерпретації та подання фінансової та нефінансової інформації, що використовується керівництвом для планування, оцінки і управління в організації та забезпечення оптимального використання ресурсів. Крім цього, управлінський облік окрім формування внутрішньої інформації передбачає підготовку фінансових звітів для окремих груп зовнішніх користувачів, що суттєво змінює традиційне уявлення про управлінський облік як облік виключно для внутрішніх потреб і дозволяє зробити припущення, що його дані можуть бути використаними при складанні відкритої корпоративної звітності.

В основі усіх наведених визначень управлінського обліку лежать концептуальні основи забезпечення економічної безпеки підприємства, що підкреслює його корисність при підготовці управлінських рішень стосовно ефективного використання корпоративних ресурсів для створення доданої вартості в інтересах усіх учасників, які залучені до господарських процесів. Теоретичним підґрунтям використання управлінської інформації при забезпеченні економічної безпеки є сукупність наукових поглядів на функціональне навантаження управлінського обліку, пов'язаних з:

- 1) використанням ресурсів та створенням вартості – передбачає, що управлінський облік зосереджує увагу на ефективному перетворенні ресурсів з однієї форми в іншу в процесі господарської діяльності підприємства.

При цьому ефективність використання ресурсів оцінюється, виходячи зі створення доданої вартості для задоволення потреб різних груп учасників: на ринках продукції чи послуг для клієнтів, на ринках капіталу для інвесторів та власників, в процесі операційної діяльності для забезпечення фінансових потреб персоналу;

- 2) формуванням результату – пов'язана з формуванням результатів діяльності в системі управлінського обліку з точки зору підзвітності, результативності та порівняння з еталоном. Це означає, що результати окремих сегментів (менеджерів) оцінюються, виходячи з доданої ними вартості, яка виступає мірою досягнення поставлених цілей. При цьому визначені в системі управлінського обліку ключові показники є еталоном у середині підприємства;
- 3) процесом і технологією – пояснює зв'язок управлінського обліку з іншими процесами управління (зокрема і при забезпеченні безпеки), що дозволяє використовувати його методики та технології формування інформації в якості інструментів упередження та протидії загрозам внутрішнього та зовнішнього бізнес-середовища.

До найбільш розповсюджених і ефективних методик управлінського обліку, що використовуються на практиці в якості інформаційного підґрунтя економічної безпеки відносять:

- 1) аналіз беззбитковості (при визначенні чутливості прибутку підприємства до факторів ризику);
- 2) облік та оцінка за центрами відповідальності (при здійсненні оцінювання ефективності діяльності підрозділу безпеки підприємства);
- 3) бюджетування (при розробці заходів із забезпечення економічної безпеки та подальшого контролю їх виконання);
- 4) рівняння витрат та вигод (при порівнянні використаних ресурсів та створеної доданої вартості);
- 5) збалансована система економічних показників (при оцінюванні стану та рівня економічної безпеки підприємства).

Таблиця 2.3

Використання інформації управлінського обліку
для забезпечення економічної безпеки підприємства

Функціональне навантаження управлінського обліку	Характеристика управлінських сфер залежно від функціонального навантаження
Використання ресурсів та створення вартості	Управлінський облік зосереджує увагу на ефективному пере-творенні ресурсів з однієї форми в іншу в процесі господарської діяльності підприємства. При цьому ефективність використання ресурсів оцінюється, виходячи зі створення доданої вартості для задоволення потреб різних груп учасників: на ринках продукції чи послуг для клієнтів, на ринках капіталу для інвесторів та власників, в процесі операційної діяльності для забезпечення фінансових потреб персоналу
Формування результату	Пов'язана з формуванням результатів діяльності в системі управлінського обліку з точки зору підзвітності, результативності та порівняння з еталоном. Це означає, що результати окремих сегментів (менеджерів) оцінюються, виходячи з до-даної ними вартості, яка виступає мірою досягнення поставлених цілей. При цьому визначені в системі управлінського обліку базові показники є еталоном у середині підприємства
Процеси і технології	Пояснює зв'язок управлінського обліку з іншими процесами управління (зокрема і при забезпеченні безпеки), що дозволяє використовувати його методики та технології формування інформації в якості інструментів упередження та протидії загрозам внутрішнього та зовнішнього бізнес-середовища

Ще більше посилюється вплив управлінського обліку на формування облікової інформації при забезпеченні економічної безпеки, коли мова йде про стратегічний управлінський облік.

Однак, на думку Бруханського Р.Ф., на сучасному етапі розвитку облікової думки в Україні серед вчених відсутня єдина і однозначна позиція щодо розуміння сутності, місця та ролі стратегічного управлінського обліку в системі бухгалтерських теоретичних знань, у складі облікової методології та щодо необхідності його використання в практичній діяльності вітчизняних підприємств.

Існування такої ситуації зумовлене такими причинами:

- відсутністю однозначної позиції вітчизняних дослідників щодо розуміння сутності управлінського обліку, його співвідношення з традиційною концепцією бухгалтерського обліку;
- відсутністю усталеного термінологічного апарату, що зумовили виникнення значної кількості безпредметних дискусій і шкодить подальшому розвитку даного напрямку наукових досліджень у сфері бухгалтерського обліку;
- нерозробленістю теоретико-методологічних основ стратегічного управлінського обліку та широким залученням методів із інших дисциплін для побудови обліково-аналітичного забезпечення стратегічного менеджменту;
- відсутністю загальної моделі побудови стратегічного управлінського обліку на підприємстві, який впроваджується на сьогодні як елемент систем стратегічного управління підприємством («Balanced Scorecard», «Business Performance measurements», «Strategic cost management» тощо) [10, с. 222].

Як складова управлінського обліку методологія системи стратегічного управлінського обліку має з нею багато спільного. Водночас вона має визначальну відмінну рису – формування облікової інформації для прийняття стратегічних управлінських рішень.

Таблиця 2.4

Характеристика основних інструментів
стратегічного управлінського обліку

Назва інструменту	Характеристика інструменту
1. Activity based costing (калькулювання на основі діяльності)	Забезпечує облік витрат за видами діяльності, що передбачає їх розподіл за факторами витрат відповідно до обсягів і структури ресурсів, що споживаються в процесі виконання операцій з виготовлення продукції.
2. Attribute costing (атрибутивне калькулювання)	Оцінка вартості конкретного продукту відповідно до атрибутів, що визначаються взаємодією із клієнтами: показники операційної продуктивності; показники надійності; виконання гарантій постачань і післяпродажного обслуговування тощо.
3. Benchmarking (бенчмаркінг)	Порівняння результатів діяльності компанії із результатами інших компаній з метою впровадження в діяльність прикладів успішного функціонування для підвищення ефективності роботи.
4. Brand value budgeting (бюджетування вартості бренда)	Метод використання вартості бренда як основи для прийняття управлінських рішень з розподілу ресурсів для підтримки або підвищення позиції бренда компанії.
5. Brand value monitoring (моніторинг вартості бренда)	Фінансова оцінка бренда шляхом оцінки факторів його «потужності» на ринку (лідерство, стабільність, частка ринку, тенденція, підтримка та захист у поєднанні з ретроспективними показниками прибутку бренда).
6. Competitive position monitoring (моніторинг конкурентних позицій)	Аналіз ринкової стратегії та позицій конкурентів у галузі на основі оцінки та моніторингу тенденцій їхніх продажів, частки ринку, обсягів, собівартості і рентабельності продажів.

Продовження таблиці 2.4

Назва інструменту	Характеристика інструменту
7. Competitor cost assessment (оцінка конкурентних витрат)	Оцінювання витрат конкурентів щодо стратегічної бізнес-одиниці, що здійснюється на основі використання інформації з таких джерел: в результаті безпосереднього спостереження, від спільних постачальників, споживачів або конкурентів.
8. Competitor performance (оцінка стану конкурентів)	Оцінювання стану конкурентів на базі показників публічної звітності в розрізі основних конкурентних переваг.
9. Customer accounting (облік споживачів)	Оцінювання прибутку, продажів або витрат, що генеруються клієнтами або окремими клієнтськими сегментами.
10. Environmental Management Accounting (управлінський облік навколишнього середовища)	Інтегрований підхід до бухгалтерського відображення господарської діяльності підприємства за допомогою інструментів фінансового обліку та інструментів управлінського обліку, що забезпечує зниження шкідливих впливів на навколишнє середовище та екологічних ризиків, підвищує ефективність управління витратами на охорону навколишнього середовища.
11. Target costing (таргет-калькулювання)	Калькулювання на основі встановлених цілей, сфокусоване на розробці заходів щодо оптимізації собівартості продукції з урахуванням цільового значення параметрів, які впливають на співвідношення «ціна-якість», споживчих властивостей, строку корисного використання, рівня сервісного і післяпродажного обслуговування тощо.
12. Life cycle costing (калькулювання на основі життєвого циклу)	Передбачає, що вартість товару (послуги) має містити витрати на всіх етапах його життєвого циклу (розробка, проектування, виробництво, просування на ринку).

Продовження таблиці 2.4

Назва інструменту	Характеристика інструменту
13. Quality costing (калькулювання на основі якості)	Передбачає розподіл витрат між видами діяльності, що пов'язані із забезпеченням рівня якості, на три категорії: 1) профілактика; 2) оцінка; 3) витрати на усунення браку.
14. Strategic costing (стратегічне калькулювання)	Базується на використанні стратегічної та маркетингової інформації про витрати в розрізі стратегічних бізнес-одиниць для розробки і визначення стратегії, що забезпечує одержання сталих конкурентних переваг.
15. Strategic pricing (стратегічне ціноутворення)	Аналіз впливу стратегічних факторів (реакція конкурентів на зміну цін, еластичність цін, зростання ринку, ефект масштабу і досвіду) в процесі реалізації політики ціноутворення на підприємстві.
16. Integrated performance measurement systems (BSC or non-financial indicators) (інтегровані вимірювання результативності (збалансована система показників чи нефінансові індикатори)	Вимірювальні інформаційні системи, що забезпечують управління основними бізнес-процесами на базі виділення центрів відповідальності відповідно до визначених цілей, що кількісно і якісно виражені в цільових величинах оцінних критеріїв.
17. Value chain costing (калькулювання на основі ланцюжків вартості)	Калькулювання витрат на основі ідентифікації ланцюжків вартості та виокремленні у його складі первинних (логістика, виробничий процес, маркетинг, обслуговування) і допоміжних (інфраструктура фірми, управління людськими ресурсами, технологічний розвиток, матеріально-технічне забезпечення) видів господарської діяльності.

Існування цієї відмінності зумовлює використання різних методів обробки, узагальнення і представлення облікової інформації в цілях підготовки і прийняття стратегічних управлінських рішень.

Згідно із рівнем охоплення предмета системи стратегічного менеджменту підприємства стратегічна облікова інформація може бути представлена у звітах таких видів:

- комплексні стратегічні управлінські звіти відображають всі аспекти стратегічного менеджменту підприємства в розрізі всіх типів і видів стратегій, стратегічних бізнес-одиниць та стратегічних бізнес-зон. Є комплексним інструментом інформаційної підтримки процесу формування, розробки та моніторингу за реалізацією стратегії підприємства;

- сегментні стратегічні управлінські звіти відображають окремі аспекти стратегічного менеджменту підприємства в розрізі територіальних або часових сегментів, стосуються окремих типів або видів стратегії, окремих стратегічних бізнес-одиниць чи стратегічних бізнес-зон;

- оперативні стратегічні управлінські звіти складаються у випадках наявності оперативних запитів стратегічного менеджменту з метою забезпечення екстреного реагування на зміни, що відбуваються в зовнішньому середовищі підприємства або стратегічної бізнес-одиниці.

Періодичність формування та порядок представлення всіх видів стратегічних управлінських звітів визначається в рамках облікової політики підприємства і також значною мірою залежить від рівня комп'ютеризації обліково-аналітичних процедур на підприємстві та можливостей програмного забезпечення, що використовується. З метою забезпечення відповідності використовуваної методики стратегічного управлінського обліку підприємства (стратегічної бізнес-одиниці), що використовується, вимогам системи стратегічного менеджменту, які змінюються, необхідним є здійснення моніторингу та перевірки відповідності їм обраного методу (або методів) у випадку зміни стратегічних цілей, коригування існуючої стратегії та розробки нової стратегії при зміні моделей і методів прийняття стратегічних управлінських рішень.

Загалом застосування розробленого механізму дозволяє побудувати таку систему стратегічного управлінського обліку, що сприяє зменшенню обсягу часу на прийняття стратегічних управлінських рішень через забезпечення максимальної відповідності облікового інструментарію запитам стратегічних менеджерів та шляхом врахування існуючих загроз, можливостей і основних факторів успіху загального стратегічного розвитку підприємства

Головним завданням стратегічного управлінського обліку в контексті забезпечення економічної безпеки є надання інформації, необхідної для реалізації стратегії розвитку та безпеки підприємства та моніторингу його зовнішнього середовища з метою упередження виявлених загроз та небезпек.

Зважаючи на теоретичні основи інформаційного забезпечення стратегії розвитку підприємства, можна виділити основні етапи стратегії забезпечення його безпеки:

- 1) розробка адекватної інформаційної системи для здійснення моніторингу внутрішніх бізнес-процесів та зовнішнього середовища з метою визначення базових напрямів забезпечення безпеки і встановлення пріоритетності;
- 2) розробка індикаторів (еталонних показників) оцінки виконання стратегічних напрямів забезпечення безпеки;
- 3) складання звітності про результати реалізації стратегічних напрямів здійснення безпеки з метою контролю фактичного виконання запланованих заходів.

2.3. Методи обліку витрат і калькулювання собівартості продукції в системі економічної безпеки підприємства

У системі забезпечення економічної безпеки використовуються методи, які повинні характеризувати стан функціонування підприємства, відобразити результати управління його процесами, давати змогу переорієнтувати його ресурси для досягнення стабільно високих показників стійкого розвитку та визначити оптимальну стратегію розвитку з урахуванням визначених тенденцій.

Важливим показником діяльності підприємства є собівартість виготовленої продукції, виконаних робіт, наданих послуг. Цей показник характеризує ефективність діяльності підприємства. Від рівня собівартості залежить величина прибутку та рівень рентабельності. У свою чергу, калькулювання собівартості продукції є однією з важливих функцій обліку, а також інформаційною базою для формування виробничої стратегії та ціноутворення.

Собівартість в економічній безпеці визначається її впливом на самокупність підприємства та досягнення стратегії зниження розміру витрат і зміцнення конкурентоспроможності підприємства.

У системі економічної безпеки в процесі підготовки інформації використовують різноманітні методи обліково-аналітичного забезпечення.

Облік витрат є складовим елементом загальної системи управлінського обліку, домінуючу функцію якого становить процедура забезпечення даних для контрольних управлінських рішень. Тобто, обліком витрат, який іноді називають калькуляцією витрат, вважають обліково-аналітичний процес, в якому витрати виробництва аналізуються та інтерпретуються у вигляді, придатному для прийняття управлінських рішень та забезпечення контролю за їх виконанням.

Перехід економіки України до ринкових відносин господарювання вимагає вивчення передового зарубіжного досвіду обліку витрат і калькулювання собівартості продукції з метою адаптації, вдосконалення та модернізації вітчизняних методів. На думку більшості вітчизняних науковців, процедура обліку та калькулювання виробничої собівартості продукції (тобто без урахування адмі-

ністративних витрат і витрат на збут), регламентована Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 16 „Витрати”, не справляє відчутного впливу на сутність і принципи вітчизняних методів.

Процес калькулювання собівартості продукції за повними витратами, який вважається традиційним для України, передбачає включення у собівартість продукції всіх витрат виробництва без їх розподілу на змінні і постійні. Таке розмежування є обов’язковим тільки при калькулюванні неповної собівартості, до якої включають лише змінні витрати.

Загальна структурно-логічна модель класифікації методів обліку витрат і калькулювання собівартості продукції представлена на рис. 2.1.

Основними ознаками розмежування методів обліку витрат і калькулювання собівартості продукції є:

- 1) за об’єктами обліку витрат: попередільний метод, попроцесний метод, позамовний метод;
- 2) за повнотою витрат, які враховуються: метод обліку повної собівартості, метод обліку неповної собівартості;
- 3) за ступенем нормованості витрат: метод обліку фактичної собівартості, метод обліку нормативної собівартості.

Основною метою калькулювання витрат є вимірювання, фіксація і облік витрат на виробництво та порівняння цих витрат із заздалегідь визначеними показниками, встановленими керівництвом. У цьому значенні калькуляція (облік) витрат виступає надзвичайно важливим інструментом контролю. Зокрема, виробничі підприємства ведуть облік витрат не лише для визначення прибутку і складання зовнішніх фінансових звітів, але й для того, щоб надати корисну інформацію, необхідну менеджерам для прийняття управлінських рішень. При цьому, щоб задовольнити вимоги фінансового обліку, не завжди слід точно відстежувати, як витрати розподіляються між окремими видами продукції. Тут важливо визначити, яка частина витрат має бути віднесена на реалізовану продукцію, а яка на запаси. Точність же розподілу по видах продукції тут не така важлива.

Рис. 2.1. Методи обліку витрат і калькулювання собівартості продукції

Однак, для прийняття економічно обґрунтованих управлінських рішень необхідна більш точна інформація про витрати по видах продукції. За рахунок точнішого вимірювання ресурсів, які припадають на кожний вид продукції або об'єкт витрат, організація може також виявити внутрішні джерела прибутків. Якщо облікова система підприємства не забезпечує достатньо точного обліку споживання ресурсів по видах продукції, облікова собівартість буде викривлена, і виникне небезпека, що менеджери відмовляться від випуску прибуткових видів продукції чи продовжуватимуть випускати ті види, які насправді прибутку не приносять. Наприклад, загальною вимогою на ринках спеціалізованих продуктів та послуг є встановлення конкурентної цінової пропозиції. Однак, не знаючи витрат на виробництво одиниці продукції чи послуг практично неможливо правильно встановити її ціну.

Інформація про собівартість одиниці продукції є важливою і в інших випадках. Наприклад, рішення щодо розробки та впровадження нових видів продукції й послуг приймаються з урахуванням очікуваної собівартості одиниці продукції. Рішення стосовно виробництва чи купівлі продукту (послуги),

прийняття чи відхилення спеціальних замовлень, або рішення стосовно того, продовжувати виробництво продукту (послуги), чи відмовитися від нього, також потребують інформації про собівартість одиниці продукції. Таким чином, з огляду на виняткову важливість інформації про собівартість одиниці продукції, істотне значення має її точність і правильність визначення. Викривлення собівартості одиниці продукції є неприйнятним.

Точні витрати на продукт є життєво необхідними не тільки для аналізу прибутковості, але й для прийняття таких стратегічних рішень, як проектування продукту, ціноутворення і структура випуску. Це означає, що визначення собівартості продукту залежить від того, яка управлінська ціль обслуговується.

Визначення собівартості продукту ілюструє фундаментальний принцип управління витратами: «різні витрати – для різних цілей». Наприклад, якщо необхідно провести аналіз стратегічної прибутковості, то менеджеру підприємства потрібна інформація про всі доходи і витрати, пов'язані з продуктом. У цьому випадку визначається собівартість продукту за ланцюжком діяльності, тому що вона врахує всі витрати, необхідні для оцінки стратегічної прибутковості, зокрема витрати за видами діяльності, починаючи з проектування продукту до обслуговування клієнтів.

Якщо ж управлінською ціллю є аналіз короткострокової або тактичної прибутковості, витрати на проектування й розробку можуть бути нерелевантними, особливо для існуючих продуктів. Рішення, наприклад, про прийняття або відхилення замовлення на існуючий продукт залежатиме від ціни, запропонованої потенційним клієнтом, і витрат на виробництво, маркетинг, дистриб'юцію та обслуговування спеціального замовлення. Отже, лише операційні види діяльності у структурі вар-тості були б важливими (тобто без витрат на проектування і розробку). Віднесення витрат на ці види діяльності визначає операційну собівартість продукту.

Якщо, в результаті, управлінською ціллю є фінансова звітність, то необхідно визначити традиційну собівартість продукту, до якої згідно з правилами і вимогами фінансової звітності відносяться лише витрати виробництва. Калькуляція

собівартості продукту для складання зовнішньої фінансової звітності вважається однією з центральних цілей системи управління витратами. Для інших цілей можна використовувати адекватні методи визначення собівартості продукту.

Вітчизняна теорія і практика обліку витрат і калькулювання собівартості продукції ґрунтується на єдності завдань та цілей, які стоять перед обліком витрат і калькулюванням. Це означає, що вони зобов'язані забезпечити своєчасне, повне й достовірне відображення фактичних витрат, пов'язаних з виробництвом продукції, а також контроль за використанням матеріальних, трудових і фінансових ресурсів у процесі виробництва.

Об'єкт витрат – це певний продукт, робота, послуга, вид виробництва, цикл, стадія, інша форма діяльності або програма, проект, задача тощо, для яких організовано відокремлений облік витрат, тобто відкрито окремий аналітичний рахунок з метою фіксації та консолідації конкретних витрат. Об'єкт обліку витрат визначають на кожному підприємстві самостійно з врахуванням специфіки виробництва, особливостей технології та потреб управління витратами.

Об'єкт калькуляції – це вид продукції, робіт, послуг, виробництво, програма, проект, замовлення тощо, собівартість яких визначають. У багатьох випадках об'єкт обліку витрат і об'єкт калькулювання збігаються (замовлення, проект). Однак, у більшості галузей промисловості об'єкти обліку витрат і об'єкти калькулювання не є тотожними (наприклад, на підприємствах вугільної промисловості витрати обліковують за процесами, а об'єктом калькулювання виступає 1 тонна вугілля; у чорній металургії об'єктом обліку витрат є доменні печі, прокатні стани, а об'єктами калькулювання – марки чавуну, прокату, сталі і т.д.). На підприємствах з широкою номенклатурою продукції з метою спрощення обліку доцільно дещо укрупнювати об'єкти калькулювання.

Калькулюванням собівартості продукції з фінансово-аналітичної точки зору вважають процес обчислення витрат на виготовлення товарної продукції за статтями витрат, а також в розрахунку на одиницю готової продукції.

В процесі калькулювання собівартості продукції важливо правильно встановити не лише об'єкти калькулювання, але й калькуляційні одиниці продукції.

Калькуляційна одиниця – це одиниця вимірювання обсягу окремих видів продукції, робіт, послуг і т.д., собівартість яких визначається (тонна, м², м³, шт.). Калькуляційні одиниці повинні характеризувати сутність конкретного виду продукції, відображати кількісну одиницю продукції певної якості, відповідати одиницям виміру, встановленим на рівні державних стандартів України.

У вітчизняній літературі прийнято ототожнювати методи обліку витрат і калькулювання собівартості продукції. Залежно від виду продукції, технологічної складності її виготовлення, організаційних особливостей на підприємстві тощо можуть застосовуватись різні методи обліку витрат та калькулювання собівартості продукції. При цьому під методом обліку витрат і калькулювання у вітчизняній практиці прийнято розуміти сукупність прийомів і способів збору, нагромадження й систематизації інформації з метою обчислення собівартості продукції і контролю витрат. Більшість вітчизняних авторів розрізняють такі методи: попроцесний (простий), попередільний, позамовний та нормативний, хоч у деяких джерелах дається їх детальніша класифікація (рис. 2.2).

Недоліком такої класифікації є її побудова на двох різних принципах:

- 1) способі контролю за витратами (поточний контроль за діючими нормами чи контроль за підсумками роботи за місяць);
- 2) способі групування витрат за об'єктами обліку (замовленнях, переділах або процесах).

Зважаючи на те, що виявлення відхилень від норм і облік цих відхилень не є відмінною рисою лише нормативного методу, багато вітчизняних авторів цілком слушно пропонують покласти в основу класифікації методів єдину ознаку – спосіб групування витрат на виробництво за окремими об'єктами обліку (замовленнями, переділами, процесами, окремими видами продукції, групами однорідних видів продукції тощо). Однак до останнього часу бажаної єдності щодо класифікації вітчизняних методів обліку витрат і калькулювання собівартості продукції не спостерігається. Як і раніше, в нормативних документах (наприклад, у галузевих Методичних рекомендаціях з обліку витрат і калькулювання) серед основних методів називають позамовний, попередільний

і нормативний, кожний з яких характеризується специфічними рисами й сферою застосування. Не дивлячись на певні відмінності у сутності та сферах застосування, кожний з цих методів повинен забезпечити виконання наступних завдань: визначення витрат за їх видами у розрізі елементів витрат і статей калькуляції; групування витрат виробництва за місцем їх виникнення (центрами витрат) і за видами продукції; обчислення собівартості одиниці продукції (робіт, послуг); контроль за витратами в процесі виробництва; визначення й оцінка результатів діяльності виробничих підрозділів та підприємства в цілому.

Рис. 2.2. Класифікація методів обліку витрат і калькулювання собівартості продукції

У вітчизняній обліковій практиці залежно від мети, завдань, сфери застосування та особливостей технологічних процесів методи обліку витрат і калькулювання собівартості продукції прийнято розмежовувати в розрізі 4 видів:

- 1) простий (попроцесний);
- 2) попередільний;
- 3) позамовний;
- 4) нормативний.

Попроцесний метод калькулювання собівартості продукції застосовується на підприємствах, для яких характерні: 1) масове виробництво одного або декількох однорідних видів продукції; 2) короткий період технологічного процесу; 3) відсутність у більшості випадків незавершеного виробництва.

Сутність попроцесного методу полягає в тому, що всі витрати виробництва відповідного періоду відносяться на весь випуск продукції даного періоду. В зв'язку з цим собівартість одиниці продукції обчислюється шляхом ділення всіх витрат виробництва за період (як правило, за місяць) у цілому і по кожній статті витрат окремо на кількість готової продукції за даний період. В економічній літературі попроцесний метод часто називають простим або одно-передільним. Однак, зважаючи на те, що виробничий процес на підприємствах поділяють переважно на стадії або процеси, по яких можна організувати облік витрат, цей метод доцільніше називати попроцесним.

Такий поділ створює можливість посилення контролю за витратами і транс-формації частини непрямих витрат у прямі (стосовно процесів), що позитивно впливає на точність калькуляційних розрахунків у випадку виробництва декількох видів продукції. Якщо ж виробляється продукція одного виду і відсутні залишки незавершеного виробництва, загальна сума витрат за місяць і становитиме собівартість випуску. Однак, у більшості випадків залежно від умов виробництва виникає необхідність розподілу витрат між випуском і незавершеним виробництвом або між конкретними видами продукції (рис. 2.3).

Зокрема, розподіл витрат між випуском і незавершеним виробництвом необхідний у підприємствах з тривалим циклом виробництва, де на кінець кожного періоду утворюється незавершене виробництво. Облік витрат на цих підприємствах ведеться в розрізі процесів, однак без калькулювання собівартості продукції кожного процесу, що і вважається відмінною рисою

попроцесного методу. Відповідно розподіл витрат здійснюють шляхом оцінки залишків незавершеного виробництва на кінець місяця за нормативними або плановими витратами, а решту витрат списують на випуск продукції.

Рис. 2.3. Послідовність попроцесного методу калькулювання продукції

Розподіл витрат виробництва між декількома видами продукції застосовується на підприємствах, де випускається одночасно кілька видів продукції, а незавершене виробництво відсутнє або неперіодичне і мінімальне.

На підприємствах, які характеризуються випуском одного виду продукції, витрати, обліковані по процесах, додаються та відносяться на загальний обсяг готової продукції без будь-якого розподілу.

Попередільний метод застосовується у виробництвах, які характеризуються переважно послідовною переробкою промислової або сільськогосподарської сировини для отримання готового продукту. Особливістю таких виробництв є наявність технологічних стадій або так званих „переділів”. Переділ – це сукупність технологічних операцій, яка закінчується випуском проміжного продукту (напівфабрикату) або ж отриманням готового продукту. Для цих виробництв характерний масовий випуск однорідної за вихідною сировиною продукції, яка виробляється в умовах однорідного, безперервного і, як правило, Короткого технологічного процесу. Зазначені особливості зумовлюють сутність попередільного методу, яка полягає в тому, що облік витрат ведеться по переділах, навіть якщо в одному переділі отримують продукцію різних видів. У зв'язку з тим, що напівфабрикати, отримані в одному переділі, служать вихідним матеріалом для наступного переділу, виникає необхідність їх вартісної оцінки для включення у собівартість продукції наступного переділу. Таким чином, собі-вартість кінцевого продукту складається із собівартості напівфабрикатів попередніх переділів і витрат останнього переділу. Даний порядок обліку витрат та калькулювання собівартості продукції одержав назву напівфабрикатного варіанта попередільного методу (рис. 2.4).

Якщо ж у підприємства немає необхідності визначати собівартість напівфабрикатів, застосовують безнапівфабрикатний варіант попередільного методу, за якого собівартість кінцевого продукту визначається як сума витрат усіх переділів з урахуванням залишків незавершеного виробництва по кожному з них. Контроль за наявністю і рухом напівфабрикатів у виробництві при цьому варіанті здійснюється шляхом оперативного обліку їх руху в натуральному виразі.

Сутність позамовного методу полягає в тому, що прямі витрати обліковуються за окремими виробничими замовленнями, які видаються на заздалегідь визначену кількість виробів одного виду. Решта витрат (непрямі) обліковуються по місцях виникнення і включаються у собівартість окремих замовлень відповідно до бази розподілу. До повного виконання замовлення всі витрати, що відносяться до нього, вважаються незавершеним виробництвом.

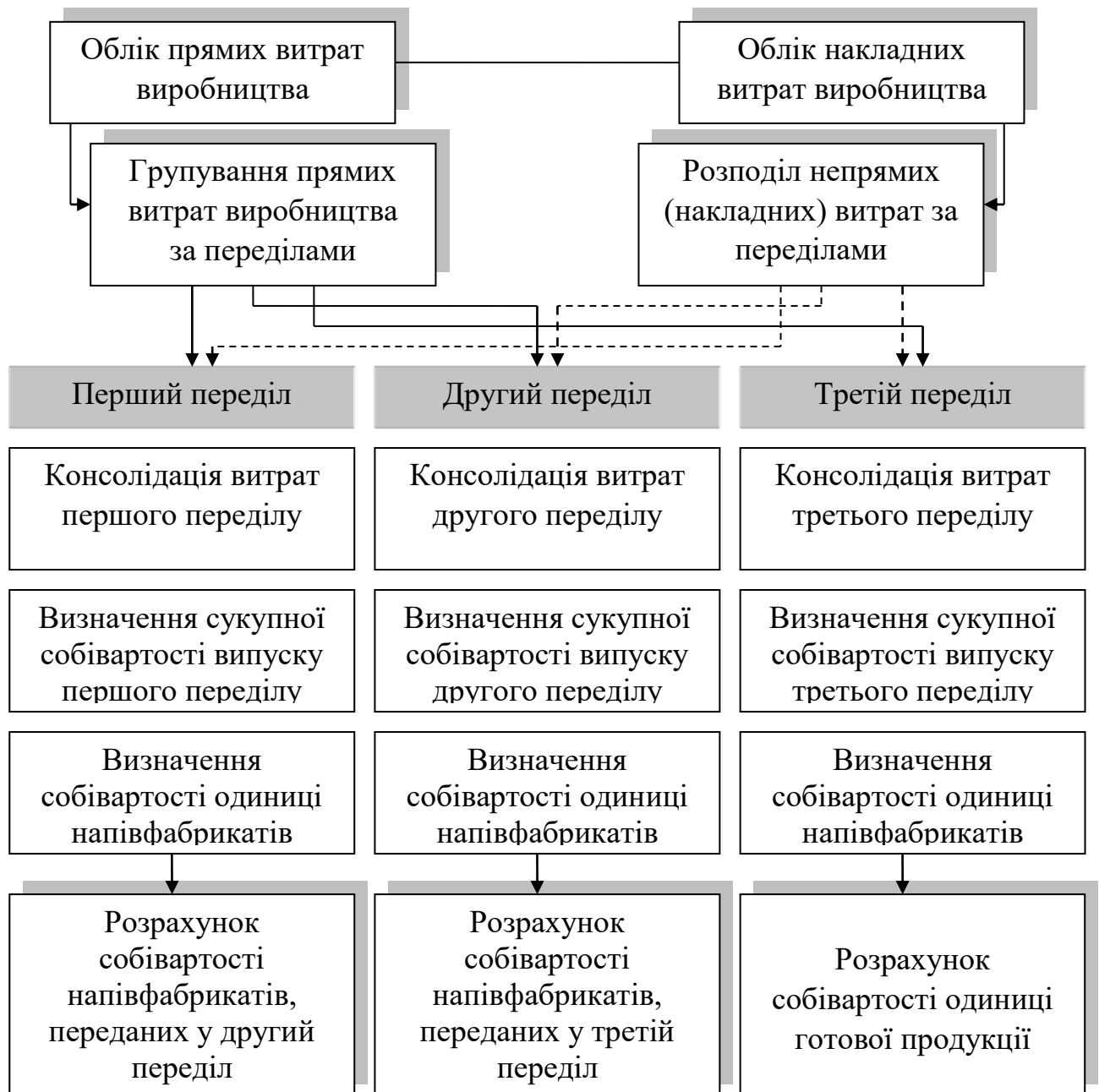

Рис. 2.4. Послідовність попередільного методу обліку витрат і калькулювання собівартості продукції (напівфабрикатний варіант)

Таким чином, обов'язковою умовою застосування позамовного методу є система виробничих замовлень, які відкриваються відповідними службами підприємства. Після закінчення виготовлення виробу чи виконання роботи замовлення закривається, ніякого відпуску матеріалів та нарахування заробітної плати по ньому не відбувається. При позамовному методі визначається не середня, а індивідуальна собівартість одиниці продукції (замовлення або ро-

боти). Сутність позамовного методу передбачає, що основною сферою його застосування є індивідуальні виробництва з механізованими процесами обробки матеріалів, де виготовляються оригінальні екземпляри продукції, а також виробництва, що випускають дослідні зразки продукції. Порядок і послідовність обліку витрат та калькулювання собівартості продукції позамовним методом наведено на рис. 2.5.

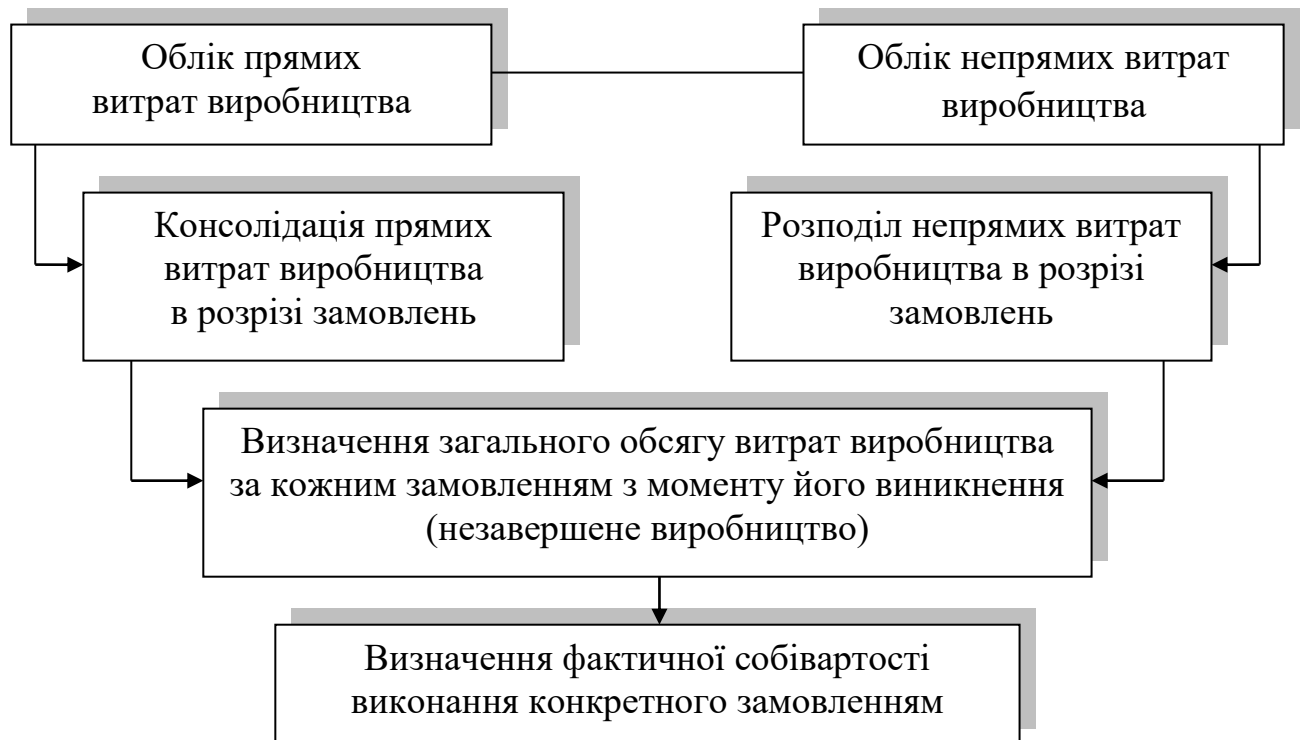

Рис. 2.5. Послідовність позамовного методу обліку витрат і калькулювання собівартості продукції

Разом з тим, відносна простота даного методу сприяла його поширенню за межами індивідуальних виробництв. Зокрема, він широко застосовується у дрібно-серійному, серійному і навіть крупносерійному виробництвах. При цьому в дрібно-серійному виробництві після закриття замовлення фактична собівартість одиниці продукції обчислюється шляхом ділення суми витрат виробництва на кількість виготовленої за цим замовленням продукції, тобто визначається середня собівартість одиниці продукції. У крупносерійних виробництвах застосування позамовного методу базується на використанні постій-

них, переважно річних замовлень. При цьому витрати на виготовлення окремих видів продукції протягом усього року консолідуються в розрізі окремих замовлень, а собівартість випущених за звітний період виробів визначається шляхом ділення суми витрат виробництва (за вирахуванням вартості залишків незавершеного виробництва) на кількість випущених одиниць продукції.

Нормативний метод обліку витрат і калькулювання собівартості продукції не заперечує облік витрат на виробництво у розрізі цехів, переділів, замовлень або окремих видів продукції. Він вносить лише додаткове групування витрат у розрізі встановлених норм та відхилень від цих норм. Оперативне виявлення відхилень фактично здійснених витрат від встановлених норм забезпечує своєчасне реагування й обґрунтоване управління раціональним використанням ресурсів. При встановленні відхилень, які фіксують перевищення фактично спожитих ресурсів над встановленими нормами, тобто перевитрати, виявляються причини, винуватці, приймаються відповідні управлінські рішення. При виявленні відхилень, які фіксують зниження фактично спожитих ресурсів порівняно з розробленими нормами (економію), норми переглядаються з метою підтримання їх на рівні досягнутих.

Нормативний метод передбачає дотримання певної послідовності та принципів його застосування:

- 1) розробка і складання нормативних калькуляцій на початок звітного періоду по кожному виду продукції (робіт, послуг), по замовленнях або стадіях обробки;
- 2) організація поточного обліку за нормами та відхиленням від них;
- 3) облік зміни норм і оперативний контроль;
- 4) складання звітних калькуляцій.

Систему нормативного обліку й контролю витрат на виробництво можна і доцільно застосовувати в умовах будь-якого методу обліку витрат і калькулювання собівартості продукції. Така система дозволяє здійснювати повсякденний поточний контроль за зниженням витрат виробництва та оптимальним формуванням собівартості по встановлених об'єктах обліку.

Методологія і послідовність нормативного методу обліку витрат на виробництво та калькулювання собівартості продукції наведена на рис. 2.6.

Переваги нормативного методу проявляються:

- в питаннях розподілу витрат між випущеною продукцією і незавершеним виробництвом на кінець місяця (останнє може бути визначено розрахунково, без проведення інвентаризації залишків);
- в оцінці браку;
- в обчисленні фактичної собівартості випуску (за формулою: фактична собівартість випуску = нормативна собівартість випуску \pm відхилення від норм, зафіксованих протягом місяця \pm зміна норми).

У даному випадку визначення фактичної собівартості, яке ґрунтується на балансовій рівності витрат, виглядає наступним чином:

$$\begin{aligned} & \text{фактична собівартість випуску} = \\ & \text{незавершене виробництво на початок місяця} \\ & + \text{фактичні витрати за місяць} - \text{брак} \\ & - \text{незавершене виробництво на кінець місяця.} \end{aligned}$$

Воно може використовуватись для контролю правильності калькуляційних розрахунків нормативним методом.

Нормативний метод обліку витрат і калькулювання собівартості продукції в принципі не має суттєвих обмежень щодо сфери його застосування, відповідно з метою поліпшення оперативного контролю за процесом формування собівартості продукції доцільно впроваджувати його основні елементи в практику обліку витрат на тих підприємствах, які традиційно застосовують позамовний та попередільний методи обліку витрат.

Інтеграція традиційних методів обліку витрат і калькулювання собівартості продукції з елементами нормативного створює певні модифіковані конфігурації методології обліку витрат, зокрема:

- позамовно-нормативну;
- попередільно-нормативну;
- попроцесно-нормативну.

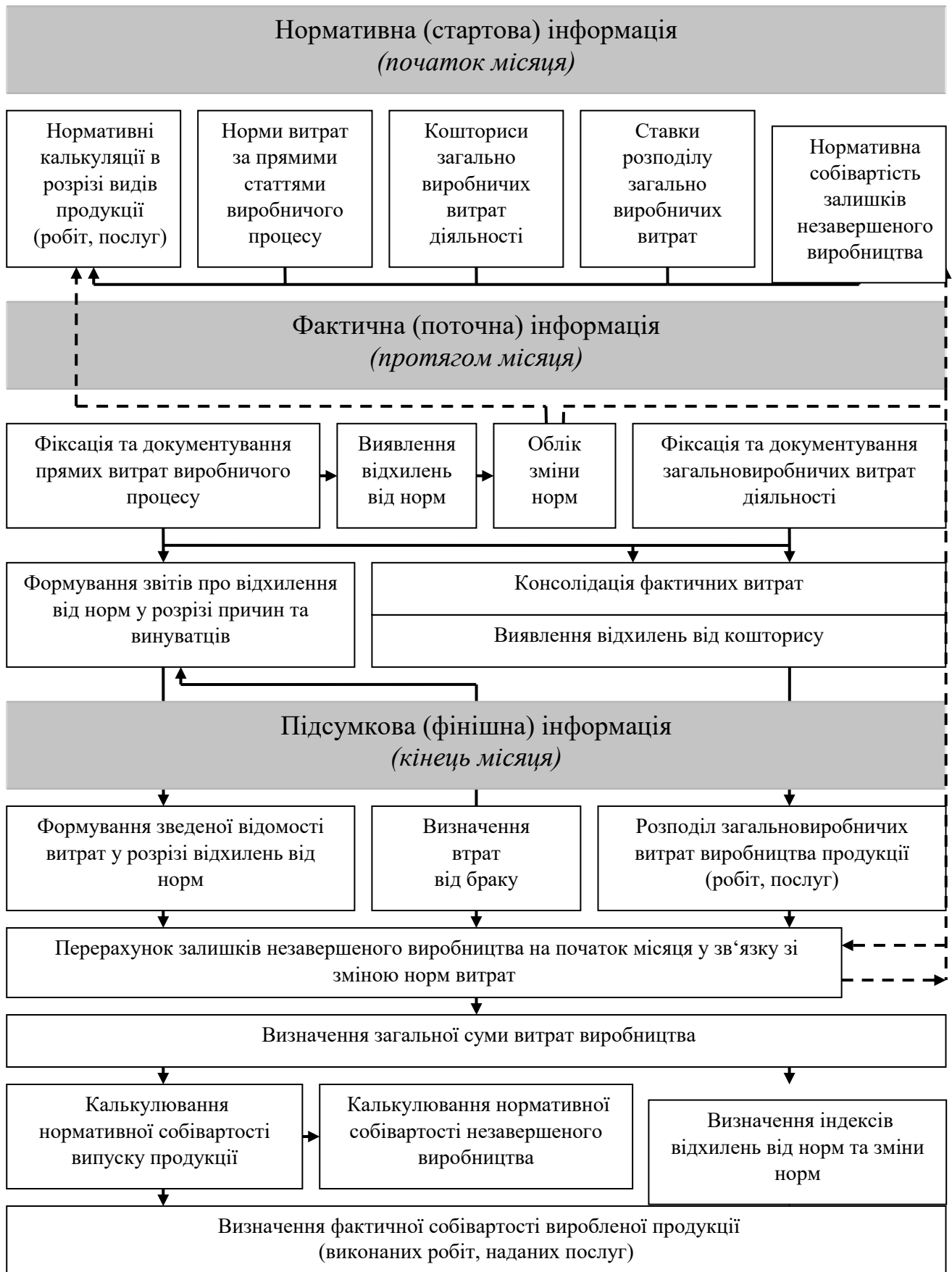

Рис. 2.6. Послідовність нормативного методу обліку витрат виробництва та калькулювання собівартості продукції

Серед зарубіжних методів обліку повних витрат найбільш відомими є:

- 1) метод однорідних секцій;
- 2) стандарт-кост;
- 3) метод нормативного розподілу постійних витрат.

Метод однорідних секцій застосовується в основному у Франції та у інших країнах, які дотримуються французької системи обліку. Під однорідною секцією розуміють підрозділи підприємства, відокремлені в бухгалтерському обліку, по яких витрати підлягають групуванню попередньо до їх включення в собівартість відповідних виробів, у тому числі, коли вони не можуть бути прямо віднесені на ці вироби. У ширшому розумінні однорідна секція ототожнюється з центром відповідальності.

З метою визнання секцій однорідними, їх діяльність повинна вимірюватись єдиним вимірником (одиницею роботи), яка:

- по-перше, характеризуватиме діяльність секції, відповідно, змінюватиметься пропорційно до витрат секції;
- по-друге – даватиме змогу розділити витрати секції, тобто пов'язуватиметься з виготовленою підприємством продукцією, виконуваними роботами чи послугами.

Одиницями роботи можуть бути:

- 1) кількість виробленої продукції чи послуг;
- 2) вартість покупок або реалізації;
- 3) фактично відпрацьований час тощо.

Особливості методології обліку за однорідними секціями полягають в тому, що підприємство поділяють на так звані „однорідні секції” (цехи, відділи, служби), розподіляють між ними непрямі витрати, визначають по кожній секції суму витрат, яку відносять на продукцію чи замовлення, у процесі виробництва яких були використані послуги відповідної секції (згідно з обсягом спожитих одиниць роботи і собівартістю одиниці).

Метод однорідних секцій прийшов на зміну емпіричному методу, в межах якого непрямі витрати відносились на собівартість продукції пропорційно до

встановлених на підприємствах загальних баз розподілу. Емпіричний метод традиційно застосовується у вітчизняній практиці, де його вдосконалення йшло по лінії деталізації групування непрямих витрат за напрямками (освоєння нових виробів, витрати на утримання і експлуатацію устаткування, загальновиробничі витрати тощо) і методів їх розподілу на основі відповідних баз.

Суттєвою перевагою методу однорідних секцій є те, що витрати, загальні для кількох секцій, розподіляються між ними за базами, які відповідають характеру певного виду загальних витрат. Наприклад, амортизація і орендна плата пропорційні площі, яку займає відповідна секція; витрати на страхування пропорційні вартості об'єктів страхування; витрати на утримання і ремонт устаткування про-порційні вартості цього устаткування і т.д.

Впровадження у вітчизняну практику облікової роботи елементів методу однорідних секцій сприятиме вирішенню наступних завдань:

- досягнення більшої точності калькулювання через застосування досконаліших методів розподілу непрямих витрат;
- використання ширшого спектру баз розподілу непрямих витрат залежно від умов діяльності підприємства.
- Основними недоліками методу однорідних секцій доцільно визнати:
 - великий обсяг облікової роботи;
 - умовність однорідних секцій і неможливість абсолютно точного встановлення одиниць роботи;
 - однорідні секції не завжди збігаються з центрами відповідальності;
 - використання великої кількості баз розподілу непрямих витрат призводить до коливань рівня собівартості залежно від баз розподілу;
 - немає можливості аналізу змінних і постійних витрат в управлінському обліку.

Суть методу „стандарт-кост” полягає в тому, що для прийняття рішень краще мати інформацію про нормативні витрати, ніж про фактичні, оскільки перші являють собою майбутні, цільові витрати, а другі – минулі нерелевантні витрати, на які вже не можна вплинути.

Нормування витрат здійснюється таким чином, щоб можна було розрахувати нормативну собівартість кожного виду продукції і виявити загальну суму нормативних витрат за кожним центром відповідальності, який бере участь у виробництві цих видів продукції. Таким центром може бути цех, дільниця, бригада тощо. При цьому нормативні витрати визначаються шляхом простої комбінації нормативних витрат по тих операціях, які потрібні для виробництва певного продукту.

Метод нормативного розподілу постійних витрат є перехідним від методів калькулювання повної до калькулювання неповної собівартості продукції. Цей метод ґрунтується на таких принципах:

- чітке розмежування в собівартості змінних і постійних витрат;
- визначення нормативного рівня діяльності підприємства і його підрозділів;
- включення у собівартість продукції постійних витрат залежно від фактично досягнутого рівня діяльності;
- відображення в обліку додаткових витрат через зниження рівня діяльності або зниження витрат у зв'язку з підвищенням ефективності виробництва.

Для кожної секції або центру відповідальності встановлюють нормальний рівень діяльності у відповідних одиницях роботи, а калькулювання організують виходячи з наступних передумов:

- роздільний облік змінних і постійних витрат;
- нормальному рівню діяльності відповідає певна сума змінних і постійних витрат;
- постійні витрати відносяться на собівартість продукції відповідної секції за коефіцієнтом розподілу (K_p), який визначається за співвідношенням фактичного рівня діяльності ($\Phi_{рд}$) до норми ($H_{рд}$): $K_p = \Phi_{рд} / H_{рд}$;
- відповідно, сума постійних витрат, що відноситься на собівартість (Π_v), визначається за схемою: $\Pi_v = K_p \times$ Фактична сума постійних витрат секції;

- різниця між фактичною сумою постійних витрат і сумою, яка відноситься на собівартість секції, списується на збільшення або зменшення загального результату по підприємству.

У результаті такого списання постійних витрат собівартість одиниці продукції залишається стабільною, тобто не залежить від зміни обсягу діяльності. Отже, використання методу нормативного розподілу постійних витрат дає змогу визначити вплив зміни обсягу діяльності на структуру собівартості одиниці продукції і рентабельності через обчислення збитків від зниження обсягу діяльності чи прибутків у разі збільшення обсягів виробництва.

Однак, цей метод має і певні недоліки, які призвели до того, що його поступово почала витісняти система директ-костинг. Основними з них є:

- важко встановити нормальний обсяг діяльності;
- метод напряму не пов'язаний з ринковими коливаннями цін і обсягами реалізації;
- собівартість визначається як об'єктивна, а не суб'єктивна категорія, тобто залежна від конкретних умов діяльності підприємства (сегмента діяльності, положення фірми на ринку, цілей діяльності тощо).

Основним фактором, що впливає на економічну безпеку, є зниження виробничих витрат. Управління виробничими витратами та собівартістю неможливе без достовірної інформації про величину постійних, змінних і загальних витрат виробництва. А такі дані формуються в процесі обліку та калькулювання собівартості продукції.

Облік витрат і калькулювання – це єдиний процес, що складається з двох взаємопов'язаних етапів. На першому етапі визначаються напрями організації аналітичного обліку витрат і розподілу витрат на виробництво продукції між об'єктами обліку, а на другому – здійснюється калькулювання собівартості продукції, що включає операції з визначення собівартості всієї продукції та одиниць продукції. Під методом обліку витрат і калькулювання собівартості продукції необхідно розуміти сукупність прийомів і способів збору та документального оформлення інформації про проведені витрати з метою обчис-

лення собівартості продукту, що випускається для забезпечення ефективного контролю та управління результатами.

Застосування методу калькулювання дає змогу виділити пріоритети виробництва, визначити, яку продукцію необхідно виготовляти для забезпечення рентабельності підприємства, дає можливість прийняти управлінське рішення щодо припинення випуску нерентабельної продукції, а також провести інвестування випуску нових виробів.

Кожний метод калькулювання собівартості продукції має свої переваги та недоліки, тому основним завданням, що виникає в процесі вибору методів, є розуміння їх характерних особливостей з метою уникнення притаманних їм негативних сторін і максимально повного використання наявних переваг.

ВИСНОВКИ ДО РОЗІДЛУ 2

1. В умовах ринкових відносин виникає необхідність використання облікової інформації для економічної безпеки підприємства. Фінансовий облік є базою оцінки діяльності підприємств, забезпечує інформацією зовнішніх користувачів облікової інформації, які приймають рішення про інвестування капіталу в його розвиток, кредитування, придбання акцій, отримання дивідендів тощо.

2. Облікова інформація є ключовим фактором у забезпеченні економічної безпеки підприємства. Захист облікової інформації є умовою об'єктивного відображення реальної дійсності підприємства, що сприятиме вчасному виявленню внутрішніх і зовнішніх загроз та можливих розрахунків альтернативних рішень щодо їх усунення чи попередження.

3. Управлінський облік знаходиться на перетині інформаційних потоків, що надходять від різних підрозділів підприємства, тому він може формувати корисну інформацію про реальний стан економічних відносин як всередині підприємства, так і поза його межами. А тому здатен виступати джерелом забезпечення спеціалістів з економічної безпеки достовірною та об'єктивною інформацією при оцінюванні впливу підприємницьких ризиків на стан капіталу підприємства, аналізі ситуації, що склалася у внутрішньому та зовнішньому середовищі, плануванні заходів з упередження виявлених загроз, визначенні ефективності функціонування підрозділу економічної безпеки тощо.

4. Головним завданням стратегічного управлінського обліку в контексті забезпечення економічної безпеки є надання інформації, необхідної для реалізації стратегії розвитку та безпеки підприємства та моніторингу його зовнішнього середовища з метою упередження виявлених загроз та небезпек.

5. Зважаючи на облікове забезпечення стратегії бізнесу, можна виділити основні елементи його безпеки: 1) розробка інформаційної системи для здійснення моніторингу бізнес-процесів і зовнішнього середовища; 2) розробка індикаторів оцінки виконання стратегічних напрямів забезпечення безпеки; 3) складання звітності про результати реалізації стратегії здійснення безпеки.

РОЗДІЛ 3

АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА

3.1. Аналіз рівня економічної безпеки сільськогосподарського підприємства

Найважливішою проблемою сучасної економіки є зупинення спаду агропромислового виробництва, гарантування продовольчої безпеки держави та досягнення раціональних норм споживання продуктів харчування на душу населення. На даному етапі сільське господарство знаходиться у важкій економічній ситуації. Крім постійного вибуття основних засобів, зменшення поголів'я основного стада та скороченням вирощування традиційних культур, перед сільськогосподарськими товаровиробниками постала проблема забезпечення власного виробництва необхідним обсягом фінансових ресурсів.

Тому важливим є досліджувати сучасний стан і тенденції розвитку сільськогосподарських підприємств, що дасть змогу визначати слабкі та сильні сторони їх діяльності та своєчасно вживати заходів щодо підвищення рівня економічної безпеки господарюючих суб'єктів.

Серед основних показників діяльності сільськогосподарських підприємств, який відчутно впливають на рівень економічної безпеки, є: прибуток, обсяг виробництва, рівень собівартості, врожайність сільськогосподарських культур, застосування високопродуктивних порід тварин, наявність енергозберігаючих технологій, застосування високопродуктивної техніки і т.д.

На стан економічної безпеки сільськогосподарських підприємств впливає державна підтримка, що здійснюється, переважно, за такими напрямками: селекція у тваринництві та птахівництві; підготовка, перепідготовка, підвищення робітничих кадрів, підвищення кваліфікації працівників агропромислового комплексу; оздоровлення та відпочинок дітей працівників агропромислового комплексу; державна підтримка сільськогосподарської дорадчої діяльності;

часткове відшкодування суб'єктам господарювання вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів та підприємств з виробництва комбікормів; бюджетна тваринницька дотація та державна підтримка виробництва продукції рослинництва; селекція в рослинництві; фінансова підтримка підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів; закладення і нагляд за молодими садами, виноградниками та ягідниками; часткова компенсація вартості складної сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва. При цьому варто відзначити суттєве зменшення рівня державної підтримки сільськогосподарських підприємств.

Стан економічної безпеки сільськогосподарських підприємств характеризують певні показники-індикатори (табл. 3.1)

Таблиця 3.1

Динаміка окремих показників фінансового-економічного стану
ТОВ «Летичівський комбікормовий завод»

Коефіцієнти	Значення коефіцієнтів за роками			
	2015	2016	2017	Норматив
Коефіцієнт автономії	0,781	0,947	0,925	$\geq 0,5$
Коефіцієнт фінансування	2,299	2,275	2,160	≥ 1
Коефіцієнт забезпеченості власними і оборотними засобами	0,382	0,416	0,388	$\geq 0,1$
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	0,483	0,561	0,675	$\geq 0,5$
Коефіцієнт поточної ліквідності	1,96	1,98	1,98	1,5 – 2,5
Коефіцієнт фінансової залежності	1,072	1,054	1,016	≤ 2
Коефіцієнт фінансового ризику	0,716	0,686	0,748	$\leq 0,5$
Коефіцієнт концентрації власного капіталу	0,486	0,58	0,572	$\geq 0,5$
Коефіцієнт концентрації позикового капіталу	0,417	0,401	0,428	$\leq 0,5$

Значення коефіцієнта автономії у 2017 р. перевищило його граничний рівень 0,5 і становить 0,925, тоді як у 2015 р. – 0,781. Підвищення коефіцієнта свідчить про зменшення залежності підприємства від зовнішніх джерел фінансування та підвищення його ринкової стійкості;

Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами при нормативному значенні більше 0,1 у 2017 р. дорівнював 0,388, а це дає підстави стверджувати, що підприємство в достатніх обсягах забезпечене власними оборотними засобами;

Коефіцієнт фінансового ризику при пороговому значенні менше 0,5 у 2017 р. дорівнював 0,748, що на 0,248 перевищує граничне значення, адже підприємство великою мірою залежить від зовнішніх джерел фінансування;

Коефіцієнт фінансової залежності у 2017 р. становив 1,016, отже на кожну гривню власних коштів припадає 1,02 грн. фінансових ресурсів. Значення показника знаходиться в нормативних межах, тому фінансові ризики підприємства на прийнятному рівні;

Коефіцієнт маневреності власного капіталу у 2017 р. збільшився на 0,192 порівняно із 2015 р. (0,483) і становить 0,675 при пороговому значенні більше 0,5, що свідчить, про достатність власних фінансових ресурсів для фінансування необоротних активів і частини оборотних;

Коефіцієнт концентрації позикового капіталу у 2017 р. був у нормативних межах і дорівнював 0,428, тобто на 43 % активи підприємства складаються за рахунок позикового капіталу. В умовах стабільної роботи підприємства таке значення свідчить про прийнятний рівень фінансових ризиків;

Коефіцієнт концентрації власного капіталу у 2017 р. збільшився на 0,086 і становить 0,572, тоді як у 2015 р. він був 0,486. Відповідно є підстави стверджувати про зростання фінансової стійкості підприємства і зниження залежності від зовнішніх кредиторів;

Коефіцієнт фінансування у 2017 р. становив 2,160, тобто на кожну гривню зобов'язань ТОВ «Летичівський комбікормовий завод» припадало 2,2 грн. власного капіталу.

Таким чином, за період 2015 – 2017 років всі розраховані коефіцієнти перебували в межах норми, що свідчить про стабільність фінансового стану ТОВ «Летичівський комбікормовий завод».

Для економічної безпеки велике значення мають не власне показники, а їх порогові значення, тобто граничні величини, недотримання яких перешкоджає нормативному ходу розвитку різних елементів відтворення.

Показники, за якими визначені порогові значення, виступають системою показників економічної безпеки. Важливо чітко усвідомити, що найвища міра безпеки досягнена за умови, що весь комплекс показників знаходиться в допустимих межах своїх порогових значень.

У процесі аналізу діяльності сільськогосподарських підприємств виявлено основні загрози, які впливають на рівень економічної безпеки, а саме:

- недостатня конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств через низьку якість продукції та високу собівартість;
- високий ступінь зношеності матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств;
- відсутність контролю за використанням земельних ресурсів;
- зменшення кількості сільськогосподарських підприємств;
- значне скорочення кількості робочих місць у сільськогосподарських підприємствах.

Для подолання виявлених загроз необхідно розробити механізм формування економічної безпеки сільськогосподарських підприємств, який побудований на основі вибору стратегії забезпечення економічної безпеки сільськогосподарських підприємств.

В умовах політичної й економічної нестабільності діяльність сільськогосподарських підприємств ускладнюється різними кризовими ситуаціями, наслідком яких може стати зниження рівня економічної безпеки, фінансово-економічна неспроможність або банкрутство. Тому одним із ключових елементів оцінки та формування належного рівня економічної безпеки сільськогосподарських підприємств є своєчасна діагностика ймовірності настання банкрут-

ства підприємства, що дасть змогу виявити фактори, які позитивно чи негативно вплинули на кінцеві показники роботи суб'єкта господарювання, прийняти рішення про фінансову стійкість підприємства, а також визначити рівень його платоспроможності. Основним завданням діагностики банкрутства є вчасне виявлення стратегічних проблем підприємства, ідентифікація можливості фінансової кризи, виявлення причин, що її зумовлюють, та розробка антикризових заходів [19, с. 88].

Таблиця 3.2

Моделі діагностики ймовірності банкрутства
(моделі Е.Альтмана, Г.Спрінгейта, Р.Ліса)

Модель	Формула розрахунку
П'яти-факторна модель Е.Альтмана	$Z = 0,717X_1 + 0,847X_2 + 3,107X_3 + 0,42X_4 + 0,995X_5$, де: X_1 = Власний оборотний капітал / Загальна вартість активів; X_2 = Нерозподілений прибуток / Загальна вартість активів; X_3 = Прибуток до виплати відсотків / Загальна вартість активів; X_4 = Балансова вартість власного капіталу / Позиковий капітал; X_5 = Виторг від продажу / Загальна вартість активів
Модель Г.Спрінгейта	$Z = 1,03X_1 + 3,07X_2 + 0,66X_3 + 0,4X_4$, де: X_1 = Робочий капітал / Загальна вартість активів; X_2 = Прибуток до сплати податків та процентів / Загальна вартість активів; X_3 = Прибуток до сплати податків / Короткострокові зобов'язання; X_4 = Обсяг продажу / Загальна вартість активів
Модель Р.Ліса	$Z = 0,063X_1 + 0,092X_2 + 0,057X_3 + 0,001X_4$, де: X_1 = Оборотні активи / Загальна вартість активів; X_2 = Операційний прибуток / Загальна вартість активів; X_3 = Нерозподілений прибуток / Загальна вартість активів; X_4 = Власний капітал / Позиковий капітал

Системи прогнозування банкрутства, розроблені іноземними і вітчизняними науковцями, включають в себе декілька ключових показників, які характеризують фінансовий стан підприємства. На їх основі, розраховується комплексний показник імовірності банкрутства з ваговими коефіцієнтами біля індикаторів [59, с. 90].

Точність прогнозування банкрутства за моделлю «Z-рахунку» Е. Альтмана в межах однорічного періоду досягає 95%, двох років – 83%. Якщо $Z < 1,23$, то це означає високу ймовірність банкрутства, тоді як значення $Z > 1,23$ свідчить про малу його ймовірність.

Критичне значення Z-рахунку необхідно сприймати лише як сигнал можливої фінансової небезпеки, після отримання якого потрібно терміново проводити поглиблений аналіз причин незадовільного фінансового стану й розробляти заходи щодо їх усунення.

Діагностика ймовірності настання банкрутства за моделлю Г. Спрінгейта, яка побудована на основі дослідження 19 фінансових показників, передбачає розрахунок чотирьох факторів орієнтованих на майбутні доходи підприємства. Вважається, що точність виявлення загрози неплатоспроможності за цією моделлю становить 92%, однак зі збільшенням прогнозного періоду цей показник зменшується. Високий рівень достовірності прогнозування загрози неплатоспроможності робить дану модель придатною для широкого використання.

Згідно з даною моделлю, якщо значення $Z < 0,862$ – фінансовий стан підприємства нестабільний і його можна віднести до категорії потенційних банкрутів; якщо $Z \geq 1,23$ – стабільний фінансовий стан підприємства, загроза банкрутства мінімальна.

Наступним кроком діагностики ймовірності настання банкрутства та оцінки рівня економічної безпеки сільськогосподарських підприємств є розрахунок показників за моделлю Ліса основою якої вважаємо визначення ефективності використання активів підприємства, що створюють умови для погашення заборгованості. За моделлю Ліса, граничне значення Z дорівнює 0,037, нижче якого фінансовий стан підприємства вважається нестійким.

Таблиця 3.3

Діагностика банкрутства (модель Альтмана, модель Спрінгейта, модель Ліса)
ТОВ «Летичівський комбікормовий завод»

Моделі розрахунку	Значення коефіцієнтів			
	2015	2016	2017	Середнє значення
1) за моделлю Альтмана	8,834	5,079	4,922	6,278
2) за моделлю Спрінгейта	2,012	1,459	2,191	1,887
3) за моделлю Ліса	0,132	0,139	0,146	0,139

У більшості цих моделей основна увага концентрується на певному факторі, що викликає певні суперечності. Деякі моделі оцінюють схильність підприємства до банкрутства на основі показників рентабельності та ділової активності (модель Альтмана, Спрінгейта, Ліса). Хоча орієнтація цих моделей на фактори рентабельності та ділової активності не завжди є виправданою.

Найбільш адекватно можна визначити стан українських підприємств методом оцінювання У. Бівера. Міністерство економіки України рекомендує застосовувати цю методику під час проведення моніторингу фінансового стану підприємств для виявлення ознак їх неплатоспроможності. Тому для своєчасного визначення тенденцій формування незадовільної структури балансу у прибуткового працюючого суб'єкта підприємницької діяльності та вжиття упереджувальних заходів, спрямованих на запобігання банкрутству, проводиться систематичний експрес-аналіз фінансового стану підприємств (фінансовий моніторинг) за допомогою коефіцієнта В. Бівера.

В основу даної методики покладено визначення п'яти показників: рентабельності активів, фінансовий леверидж, коефіцієнт покриття активів власним оборотним капіталом, коефіцієнт поточної ліквідності, коефіцієнт Бівера, а також діагностування загрози банкрутства за один рік до її настання, за п'ять років та за її відсутності (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Показники діагностики загрози банкрутства за методикою В. Бівера
ТОВ «Летичівський комбікормовий завод»

Показники діагностики	Значення коефіцієнтів		
	2015	2016	2017
Коефіцієнт Бівера	3,67	2,36	1,87
Рентабельність активів, %	28,47	31,38	29,39
Фінансовий леверидж, %	7,1	10,8	17,4
Коефіцієнт покриття оборотних активів власним оборотним капіталом	0,74	0,67	0,59
Коефіцієнт поточної ліквідності	1,96	1,98	1,98

Доцільно зазначити, що фінансові показники та інтегральні індикатори ймовірності банкрутства є лише наслідками перебування сільськогосподарських підприємств у зоні нестійкого фінансового стану. Тому важливим, є визначення внутрішніх і зовнішніх факторів впливу на стійкість діяльності сільськогосподарських підприємств. До зовнішніх факторів впливу можна віднести політичну нестабільність у країні, погіршення соціально-економічної ситуації, недосконалість законодавчої системи, непередбаченість природних катаклізмів з тяжкими економічними наслідками, відсутність в країні дієвого інституту банкрутства. До внутрішніх факторів впливу відносимо значні прорахунки в організації праці, неефективність використання інструментарію управління підприємствами, несвоєчасну реакцію на зміни в ринковому середовищі, збільшення різних видів заборгованості, недосконалу систему стратегічного планування і розвитку сільськогосподарських підприємств, нерегулярність і недостатність застосування в сільськогосподарських підприємствах доступних засобів діагностики ймовірності настання банкрутства.

До зовнішніх причин послаблення економічної безпеки підприємства можна віднести: політичну та економічну нестабільність; нестабільність інституційного середовища; посилення монополізму на ринку; конфліктні ситуації з

вітчизняними та іноземними партнерами; зниження купівельної спроможності споживачів; збільшення конкуренції з боку закордонних виробників; рейдерські атаки. Також до них слід віднести форс-мажорні обставини: стихійні лиха, катастрофи, військові конфлікти, що може негативно впливають на рівень економічної безпеки підприємства.

Основними внутрішніми причинами зниження рівня економічної безпеки підприємства є: недоліки в організації виробничого процесу; низькі ділові та професійні якості персоналу, свідоме чи несвідоме завдання ними збитків підприємству; низький рівень менеджменту; конфлікти між засновниками (власниками) підприємства; слабка маркетингова політика; недостатнє використання науково-технічного та інтелектуального потенціалу в діяльності підприємства; непередбачені витрати ресурсів або недостатнє фінансування.

Алгоритм оцінки рівня економічної безпеки сільськогосподарських підприємств:

1. Вибір показників діяльності підприємства за функціональними складовими оцінки економічної безпеки сільськогосподарського підприємства
2. Аналіз показників за складовими економічної безпеки сільськогосподарського підприємства
3. Визначення та оцінка середнього бального значення економічної безпеки сільськогосподарського підприємства
4. Розробка бальної системи оцінок для обчислення показника економічної безпеки сільськогосподарського підприємства
5. Розрахунок та аналіз комплексного показника економічної безпеки сільськогосподарського підприємства.

Проведемо аналіз показників ліквідності ТОВ «Летичівський комбикормовий завод».

Ліквідність – це здатність активів підприємства перетворюватися в кошти; характеризується наявністю у підприємства ліквідних коштів у вигляді залишку грошей у касі, коштів на рахунок у банках й елементів активів, які легко реалізуються (табл. 3.6).

Таблиця 3.5

Оцінка економічної безпеки сільськогосподарських підприємств
за допомогою розрахункових показників

Групи показників	Конкретизація показників
Показники рентабельності:	– рентабельність активів; – рентабельність продукції; – рентабельність продажів; – рентабельність власного капіталу.
Показники ліквідності:	– коефіцієнт абсолютної ліквідності; – коефіцієнт швидкої ліквідності; – коефіцієнт загальної ліквідності.
Техніко-технологічні показники:	– коефіцієнт зношення основних засобів; – коефіцієнт придатності основних засобів; – коефіцієнт відновлення основних засобів; – коефіцієнт вибуття основних засобів; – капіталовіддача; – матеріалоемність – коефіцієнт реальної вартості майна; – операційні витрати на 1 грн. продукції.
Показники фінансової стійкості:	– коефіцієнт автономії; – коефіцієнт фінансової залежності; – коефіцієнт фінансування; – коефіцієнт маневреності власного капіталу; – коефіцієнт обіговості всього капіталу підприємства; – коефіцієнт обіговості оборотних активів; – коефіцієнт обіговості необоротних активів – коефіцієнт фінансової стійкості; – коефіцієнт забезпечення власними оборотними засобами.

Таблиця 3.6

Аналіз показників ліквідності
ТОВ «Летичівський комбікормовий завод»

Коефіцієнт абсолютної ліквідності	Коефіцієнт швидкої ліквідності	Коефіцієнт загальної ліквідності
2,449	4,984	27,140

За даними табл. 3.6 видно, що ТОВ «Летичівський комбікормовий завод» є ліквідним, оскільки обсяг оборотних коштів перевищує поточні зобов'язання у 27 разів (коефіцієнт загальної ліквідності), швидколіквідні кошти – у 5 разів (коефіцієнт швидкої ліквідності), грошових коштів і поточних фінансових інвестицій – у 2 рази (коефіцієнт абсолютної ліквідності). Це підприємство має у розпорядженні незначний обсяг позикових засобів, який може повернути негайно.

За результатами оцінки фінансової стійкості ТОВ «Летичівський комбікормовий завод», питома вага власного капіталу в пасивах складає – 95%, а позикового – лише 5%, оборотні активи на 87% сформовані за рахунок власних коштів. Тобто серед джерел формування майна даного підприємства лише 13% становлять позичені кошти.

Таблиця 3.7

Рейтингова оцінка діяльності
ТОВ «Летичівський комбікормовий завод»

2015	2016	2017	Комплексний показник економічної безпеки	Рівень безпеки
0,821	0,887	0,846	0,846	Безпечний

Рейтингова оцінка діяльності ТОВ «Летичівський комбікормовий завод» дозволяє зробити висновок про стабільний фінансовий стан і відсутність ризиків економічній безпеці і ймовірності банкрутства.

3.2. Обліково-аналітичні технології управління ризиками при забезпеченні економічної безпеки підприємства

Ефективність управління сільськогосподарським підприємством багато в чому залежить від здатності управляти ризиками, притаманними його діяльності. При цьому, з позицій економічної безпеки під ризиками розуміють подію чи групу взаємопов'язаних подій, що є наслідком невизначеності у внутрішньому та зовнішньому середовищі чи/та результатом прийняття рішень, які не забезпечують досягнення поставленої мети і супроводжуються отриманням незапланованих втрат і збитків.

В основу управління ризиками в системі економічної безпеки покладено їх ідентифікацію, під якою розуміють процес виявлення ризиків, властивих підприємству та оцінку ймовірності їх настання. Чим повніше в результаті ідентифікації будуть встановлені ризики, тим точніше будуть вибрані методи управління ними, а отже ефективнішим буде процес забезпечення захисту підприємства від впливу загроз, породжених ризиками.

Дослідження національних стандартів бухгалтерського обліку показало, що для характеристики ризику, зазвичай, використовується категорія невизначеності. Це цілком зрозуміло, адже невизначеність неодмінно притаманна фактам господарської діяльності, що знаходять своє відображення у системі бухгалтерському обліку. Та не слід забувати, що невизначеність це лише передумова ризику. Розробники ж стандартів обліку ототожнюють ризик з невизначеністю і наголошують на відображенні інформації про неї в обліку, а в разі її суттєвості ще й у фінансовій звітності. Однак, для того, щоб ототожнювати невизначеність з ризиком вона повинна носити прогнозований (повторюваний) характер і мати високий ступінь ймовірності настання, що дозволить оцінити (виміряти) рівень її впливу на показники діяльності підприємства та стан його економічної безпеки. Проблема підсилюється ще й тим, що сам ризик не є об'єктом бухгалтерського обліку, а в системі рахунків відображається інформація про факти господарської діяльності спричинені його впливом. Тому

постає питання обґрунтування взаємозв'язку ризику, ідентифікованого в системі економічної безпеки, і фактів господарської діяльності, викликаних його впливом.

Відповідно до існуючого законодавства, підґрунтям визнання підприємницьких ризиків у системі бухгалтерського обліку виступає принцип обачності дій, який передбачає при оцінюванні наданої у звітності інформації недопущення завищення активів і доходів або заниження витрат і зобов'язань підприємства. Тобто, принцип обачності дозволяє зменшити ризик суб'єктивізму при застосуванні облікових оцінок. Разом з тим, як підтверджує практика, фактичне використання принципу обачності може породжувати невідповідність витрат і доходів звітного періоду, втрату збалансованості окремих показників активів і зобов'язань. Крім того, даний принцип нерідко використовують як інструмент маніпулювання обліковими даними, коли мова йде про створення завищених резервів сумнівних боргів або забезпечень майбутніх витрат.

Аналіз вітчизняних стандартів бухгалтерського обліку показав, що майже за всіма об'єктами обліку передбачено здійснювати перевірку інформації щодо впливу на неї невизначеності підприємницької діяльності, що дасть можливість оцінити чутливість цих об'єктів до дії ризику. При цьому можна справедливо стверджувати про становлення у вітчизняній обліковій системі нової концепції звітності орієнтованої на оцінку ризику, яка б адекватно відображала реальний стан капіталу підприємства та була б корисною різним групам користувачів.

Вплив ризику на капітал підприємства через зміну вартісного виміру об'єктів бухгалтерського обліку відображено в табл. 3.8.

З метою забезпечення підвищення достовірності облікової інформації та мінімізації впливу ризику на капітал підприємства оцінка об'єктів обліку повинна здійснюватися за їх справедливою вартістю.

Відповідно до норм П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств» під справедливою вартістю розуміють суму, за якою може бути здійснений обмін активу, або оплата зобов'язання в результаті операції між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами.

Таблиця 3.8

Впливу ризиків на вартісний вимір об'єктів бухгалтерського обліку

Об'єкти бухгалтерського обліку	Вплив ризику на формування інформації про об'єкти бухгалтерського обліку	Вплив на капітал підприємства
Основні засоби, нематеріальні активи	Ризик зміни вартості основних засобів і нематеріальних активів. Вплив ризику проявляється через методи подальшої оцінки (переоцінки) активів. Результатом переоцінки є коригування їх первісної вартості та суми нарахованого зносу	Збільшення чи зменшення капіталу. Вплив на додатковий капітал та витрати звітного періоду
Запаси	Ризик зміни вартості виробничих запасів. Вплив ризику проявляється через методи подальшої оцінки. Результатом подальшої оцінки є зміна (зменшення) з віднесенням результату такої зміни до складу витрат іншої операційної діяльності. Крім того, вплив ризику проявляється через вибір методів оцінки списання запасів у випадку, якщо вибраний метод оцінки не відповідає умовам ринкового середовища	Зменшення капіталу. Вплив на показник інших витрат операційної діяльності
Фінансові інвестиції	Ризик зміни вартості фінансових інвестицій. Вплив ризику для фінансових інвестицій, проявляється при зміні їх поточної ринкової вартості. В даному випадку наслідки ризику можуть спонукати як до збільшення так і зменшення поточної вартості фінансових інвестицій і призводити до збільшення інших доходів та інших витрат підприємства	Збільшення чи зменшення капіталу. Вплив на показники інших доходів та витрат

Продовження таблиці 3.8

Об'єкти бухгалтерського обліку	Вплив ризику на формування інформації про об'єкти бухгалтерського обліку	Вплив на капітал підприємства
Грошові кошти	Ризик платоспроможності. Вплив ризику проявляється при зміні платоспроможності грошових коштів. Валютний ризик. Вплив ризику проявляється в зміні гривневої оцінки грошових коштів чи активів і зобов'язань, які будуть отримані або сплачені у фіксованій сумі грошових коштів під впливом зміни курсу іноземної валюти	Збільшення чи зменшення капіталу. Вплив на показники доходів і витрат іншої операційної діяльності та інших доходів і витрат
Дебіторська заборгованість	Кредитний ризик. Вплив ризику проявляється шляхом зростання безнадійної та сумнівної дебіторської заборгованості у складі первісної вартості дебіторської заборгованості, що не підтверджена резервом сумнівних боргів	Зменшення капіталу. Впливає на показник інших витрат операційної діяльності
Кредити та позики	Відсотковий ризик Вплив ризику викликаний можливими змінами ставок за кредитами та позиками, а також необхідністю сплати додаткових сум при несвоєчасному чи неповному погашенні платежів за кредитами та позиками	Зменшення капіталу. Вплив на показник інших витрат операційної діяльності
Кредиторська заборгованість	Ризик процесу заготівлі. Ризик полягає в тому, що у підприємства може з'явитися необхідність сплати штрафів, пені, неустойок у випадку несвоєчасного або неповного погашення зобов'язань перед постачальниками та кредиторами	Зменшення капіталу. Вплив на показник інших витрат операційної діяльності

Продовження таблиці 3.8

Об'єкти бухгалтерського обліку	Вплив ризику на формування інформації про об'єкти бухгалтерського обліку	Вплив на капітал підприємства
Основні засоби, грошові кошти, запаси	Майновий ризик. Ризик полягає у зниженні вартості майна підприємства пов'язаному з крадіжки та нестачами, втратами, що перевищують норми природного убутку	Зменшення капіталу. Вплив на показники витрат операційної діяльності
Собівартість продукції	Виробничий ризик. Ризик полягає у збільшенні витрат діяльності підприємства у зв'язку з не обґрунтованими перевитратами ресурсів	Зменшення капіталу. Вплив на показник витрат виробництва
Витрати діяльності	Комерційний ризик. Ризик полягає у збільшенні витрат підприємства пов'язаних із втрати від псування продукції на складах та під час транспортування, втратами від заміни неякісних товарів; сплатою штрафів, пені, неустойки за порушення умов господарських договорів	Зменшення капіталу. Вплив на показник витрат на збут
Витрати діяльності	Ризик надзвичайної діяльності. Ризик полягає у виникненні не прогнозованих ситуацій, що супроводжуються втратами активів підприємства, додатковими витратами на усунення наслідків надзвичайних ситуацій; витрати на відшкодування збитків нанесених навколишньому середовищу	Зменшення капіталу. Вплив на показник надзвичайних витрат

З позицій забезпечення економічної безпеки під справедливою вартістю розуміють поточну вартість об'єкта обліку на момент складання звітності (чи укладання угоди) з урахуванням впливу на цей об'єкт факторів зовнішнього середовища.

В основу концептуальних підходів до складання традиційної фінансової звітності в Україні покладено фінансову концепцію збереження капіталу, яка передбачає ретроспективний погляд на інформацію про факти господарської діяльності та орієнтацію на показник прибутку, що дає можливість оцінити ефективність використання вкладеного капіталу з позицій інвесторів підприємства. Для дотримання цих підходів і задоволення внутрішніх потреб користувачів інформації зовсім не обов'язковою є регулярна та досить трудомістка переоцінка окремих об'єктів обліку з метою визначення їх справедливої вартості, навіть якщо така переоцінка має суттєвий вплив на показники капіталу підприємства.

Іншим, не менш важливим інструментом, що забезпечує підвищення достовірності облікової інформації, є резервування. При цьому резерви поділяють на оцінюючі та прогнозні. За своєю економічною сутністю оцінюючі резерви виступають елементом оцінки, пов'язаної з наслідками ризику. Тобто, оцінюючі резерви є одним із варіантів формування справедливої (поточної) вартості активів (дебіторської заборгованості) на дату складання звітності. Яскравим представником таких резервів у вітчизняній обліковій практиці виступає резерв сумнівних боргів, який створюють при визначенні ризику непогашення дебіторської заборгованості з метою забезпечення економічної безпеки підприємства.

Прогнозні резерви (забезпечення майбутніх витрат і платежів) не мають прямого зв'язку з вартісною оцінкою активів і зобов'язань. Однак, їх формування впливає на фінансовий результат підприємства і відповідно на вартість його капіталу, що проявляється за кількома напрямками:

- зменшує фінансовий результат діяльності у звітному періоді на суму відрахувань у резерв;

- дозволяє урівноважити вплив витрат на фінансовий результат діяльності при існуванні значних коливань обсягів діяльності за періодами.

Резерви забезпечення майбутніх витрат і платежів являють собою своєрідну гарантію мінімізації ризику, пов'язаного з можливою втратою економічних вигод за певними напрямками діяльності підприємства.

Відповідно до чинного законодавства у балансі вітчизняних підприємств не передбачено виділення окремих активів у грошовій формі, які характеризували б наповнення резервів, що за умови відсутності у підприємства наявних обігових коштів або високоліквідних активів на момент покриття наслідків ризику перетворює їх з реального інструменту управління лише в облікову категорію, що віртуально характеризує джерела утворення засобів підприємства.

З позицій економічної безпеки резерви повинні розглядатися з двох позицій: з одного боку, як сума зарезервованих грошових коштів в активі балансу, а з іншого як джерело покриття окремих ризиків. Для цього доцільно на поточному рахунку підприємства відкрити окремий субрахунок «Резервний фонд грошових коштів», використання якого могло б забезпечити виконання вимог перед окремими групами акціонерів і кредиторів. Створення такого фонду потребуватиме відволікання з обороту значної частки обігових коштів, тому при його формуванні потрібно дуже зважено підходити до періодизації наповнення та граничного розміру грошових коштів, використовуючи при цьому професійне судження аналітика з питань фінансово-економічної безпеки.

Вказані облікові технології управління ризиками спроможні спричинити підвищення достовірності фінансової звітності підприємства та зробити його діяльність привабливішою для різних груп контрагентів, оскільки дозволять захистити їх інтереси від несприятливого впливу ризиків в умовах невизначеності соціально-економічних процесів в Україні.

3.3. Автоматизовані обліково-аналітичні системи як елемент економічної безпеки підприємства

Одним із найважливіших показників і передумов успішного ведення бізнесу є використання сучасних автоматизованих систем облікової та аналітичної інформації. Їхнє застосування надає нові можливості для розвитку й оптимізації бізнес-процесів, підвищує продуктивність праці, дає змогу ефективно використовувати ресурси, підвищувати якість управління бізнесом, гарантувати економічну безпеку підприємництва.

Проведення обліку і аналізу в умовах автоматизованих обліково-аналітичних систем залежить від рівня автоматизації бухгалтерського обліку і аналізу, наявності методик здійснення автоматизованого обліку, ступеня доступності облікових даних, складності оброблення інформації.

Автоматизована обліково-аналітична система – це система, в якій інформаційний процес бухгалтерського обліку й аналізу автоматизований завдяки застосуванню спеціальних методів оброблення даних, які застосовують комплекс розрахункових, комунікаційних і інших технічних засобів, щоб отримати і передати інформацію, необхідну фахівцям-бухгалтерам і аналітикам для виконання функцій управлінського і фінансового обліку.

Використання автоматизованих обліково-аналітичних систем у системі економічної безпеки на підприємстві забезпечується шляхом:

- дотримання суб'єктами правових відносин норм, вимог і правил організаційного та технічного характеру щодо захисту опрацьованої інформації у системі автоматизованих обліково-аналітичних систем;
- використання засобів обчислювальної техніки, програмного забезпечення, засобів зв'язку та автоматизованих обліково-аналітичних систем загалом, засобів захисту інформації, які відповідають встановленим вимогам щодо її захисту (мають відповідний сертифікат);
- перевірки відповідності засобів обчислювальної техніки, програмного забезпечення, засобів зв'язку та автоматизованих обліково-аналітичних

систем загалом встановленим вимогам щодо захисту інформації (сертифікація засобів обчислювальної техніки, засобів зв'язку і автоматизованих систем);

- здійснення контролю щодо захисту інформації.

Результатами порушення прав захисту інформації в автоматизованих обліково-аналітичних системах можуть бути: витік інформації, втрата інформації, підроблення інформації, порушення роботи автоматизованих обліково-аналітичних систем.

Автоматизованою системою безпеки на підприємстві має управляти головний фахівець з безпеки, який повинен звітувати безпосередньо керівнику про кожну фазу життєвого циклу автоматизованих облікових систем.

У разі ефективного застосування автоматизованих обліково-аналітичних систем нівелювання ризиків, які пов'язані з безпекою підприємства, можна передбачати чотири етапи:

- 1) ідентифікацію засобів захисту на визначеній ділянці автоматизованої системи;
- 2) оцінку надійності засобів захисту на цій ділянці;
- 3) оцінку ймовірності, що акт порушення безпеки буде успішний, з огляду на набір засобів захисту на цій ділянці автоматизованої системи і їхньої надійності;
- 4) оцінку втрат, що понесе підприємство, якщо акт порушення безпеки обмине засоби захисту в цьому місці автоматизованої системи.

Аналіз чотирьох етапів ризиків, пов'язаних з безпекою підприємства під час використання автоматизованих обліково-аналітичних систем, дає змогу визначити їх слабкі місця. Ризик, пов'язаний з безпекою, – це очікувана величина втрат за визначений період, з огляду на надійність засобів захисту. Слабкі місця виникають тому, що немає жодного засобу, щоб запобігти акту порушення безпеки, або є імовірність, що засіб гарантування безпеки на визначеній ділянці автоматизованої системи не спрацює проти специфічного інциденту, що відбудеться.

Щодо організаційної структури автоматизованих обліково-аналітичних систем, то керівництво може застосувати такі дії: розподіл обов'язків, нагляд, вимушені відпустки та зміна роботи (посади), подвійний контроль, "судовий облік" (опис діяльності осіб, зацікавлених у попередженні та розпізнаванні шахрайства і злочину службовців). Розподіл обов'язків передбачає розподіл функцій дозволу та запису операцій, розподіл функцій дозволу та зберігання активів, розподіл функцій запису операцій та зберігання активів. При цьому застосовують такі контрольні процедури, як перевірка виконання операцій відповідно до розподілених обов'язків, перевірка застосування затверджених бланків документів і записів, перевірка здійсненого доступу до активів відповідно до санкцій керівництва, незалежні перевірки стану активів у підзвітності матеріально відповідальних осіб і результатів їх діяльності, перевірка процесу опрацювання інформації відповідно до дозволів, її точності, повноти окремих операцій.

На тих підприємствах, де організація управління та обліку перебуває у незадовільному стані, створення й використання автоматизованої системи бухгалтерського обліку здатні не лише прискорити процес оброблення інформації, а й істотно впорядкувати та покращити його. Така можливість зумовлена тим, що автоматизований спосіб оброблення облікової інформації потребує формального та чіткого опису облікових процедур у вигляді алгоритмів, що впорядковує виконання обов'язків обліковими й аналітичними працівниками.

Ведення обліку в умовах автоматизованих облікових системах залежить від таких чинників:

- 1) рівня автоматизації бухгалтерського обліку, контролю та аналізу;
- 2) наявності методик здійснення автоматизованого обліку;
- 3) ступеня доступності облікових даних;
- 4) складності опрацювання інформації.

При цьому велике значення мають власні характеристики системи автоматизованої обробки даних, оскільки вони впливають на ступінь розробки бухгалтерської й аналітичної систем.

Таким чином, бухгалтерський облік і аналіз є важливими функціями управління і багато нових концепцій менеджменту побудовані саме навколо автоматизованих обліково-аналітичних систем, які відіграють значну роль на сучасних підприємствах. Вони безпосередньо обслуговують процеси планування і прийняття рішень, допомагають розробити номенклатуру і технологію виготовлення та реалізації товарів і послуг. Так, на думку зарубіжних учених, саме бухгалтери найбільшим чином сприяли запровадженню комп'ютерних технологій у господарську практику підприємства. Під час застосування автоматизованих облікових систем, підприємство може використовувати їх як інструмент для гарантування економічної безпеки цього підприємства і за допомогою цих інструментів дає змогу:

- 1) досліджувати найважливіші чинники, які впливають на стан функціональних складників економічної безпеки;
- 2) вивчати основні процеси, що впливають на гарантування економічної безпеки підприємства;
- 3) розробляти заходи щодо забезпечення максимально високого рівня функціональних складників економічної безпеки підприємства.

Незважаючи на те, що в Україні є чинною перелік нормативних актів, проблему функціонування автоматизованих обліково-аналітичних систем як інструментів економічної безпеки під час застосування комп'ютерних програм бухгалтерського обліку на підприємствах досі не вирішено. Безпека – це сфера достатньо закрита, а пов'язані з нею проблеми – одні із найскладніших у розвитку автоматизованих обліково-аналітичних систем. Оскільки на підприємствах переважна більшість процесів автоматизовані, то будь-який збій може призвести до великих збитків. Із запровадженням автоматизованих обліково-аналітичних систем на підприємстві, бухгалтери, аналітики й управлінці отримують численні переваги. На кожному підприємстві потрібно створити ефективну автоматизовану обліково-аналітичну систему з найменшими витратами, вибрати оптимальну облікову систему, структуру комп'ютерної бухгалтерії для ефективного гарантування економічної безпеки на підприємстві.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

1. Стан економічної безпеки сільськогосподарських підприємств характеризують певні показники-індикатори: коефіцієнт автономії; коефіцієнт фінансування; коефіцієнт забезпеченості власними і оборотними засобами; коефіцієнт маневреності власного капіталу; коефіцієнт поточної ліквідності; коефіцієнт фінансової залежності; коефіцієнт фінансового ризику; коефіцієнт концентрації власного капіталу тощо. Аналіз вказаних коефіцієнтів стосовно ТОВ «Летичівський комбикормовий завод» за період 2015 – 2017 років свідчить про стабільність його фінансового стану і відсутність суттєвих загроз бізнесу.

2. Основними внутрішніми причинами зниження рівня економічної безпеки підприємства є: недоліки в організації виробничого процесу; низькі ділові та професійні якості персоналу, свідоме чи несвідоме завдання ними збитків підприємству; низький рівень менеджменту; конфлікти між засновниками (власниками) підприємства; слабка маркетингова політика; недостатнє використання науково-технічного та інтелектуального потенціалу в діяльності підприємства; непередбачені витрати ресурсів або недостатнє фінансування.

3. Оцінку рівня економічної безпеки сільськогосподарського підприємства доцільно проводити за наступним алгоритмом: 1) вибір показників діяльності підприємства за функціональними складовими оцінки економічної безпеки сільськогосподарського підприємства; 2) аналіз показників за складовими економічної безпеки сільськогосподарського підприємства; 3) визначення та оцінка середнього бального значення економічної безпеки сільськогосподарського підприємства; 4) розробка бальної системи оцінок для обчислення показника економічної безпеки сільськогосподарського підприємства; 5) розрахунок та аналіз комплексного показника економічної безпеки підприємства.

4. Оскільки на підприємствах переважна більшість процесів автоматизовані, то будь-який збій може призвести до великих збитків. Із запровадженням автоматизованих обліково-аналітичних систем, бухгалтери, аналітики й управлінці отримують численні переваги.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

1. Функціонування в нестійкому середовищі, особливо для сільськогосподарських підприємств, актуалізує увагу до ризик-менеджменту як теоретичної основи визначення потенційних загроз і небезпек та обґрунтування порядку ухилення від них при досягненні визначених цілей розвитку на мікрорівні.
2. Характеризуючи суть поняття «безпека», потрібно виділити два концептуальні підходи до трактування безпеки, а саме: статичний (безпека як стан) і діяльнісний (безпека як діяльність). Саме останній підхід, стає підґрунтям сучасних наукових досліджень і наукового та прикладного уявлення про концепцію безпеки в усіх варіантах її прояву.
3. Під економічною безпекою доцільно розуміти стан, за якого всі її складові знаходиться у режимі відсутності небезпеки, захищеності, стабільності. Основними функціональними складовими структури економічної безпеки підприємства доцільно вважати: фінансову; ресурсну; кадрову; екологічну; інноваційну; управлінську, інформаційну, соціальну, правову, технічну, технологічну.
4. Загрози економічній безпеці сільськогосподарських підприємств доцільно диференціювати на: 1) внутрішні: навмисне нанесення збитків підприємству зі сторони працівників підприємства; розкрадання основних засобів і цінностей співробітниками підприємства; руйнування матеріально-технічної бази в процесі реорганізації підприємства; розголошення співробітниками підприємства конфіденційної інформації; відсутність професіоналізму в керівника підприємства; недостатньо налагоджені системи обліку та контролю; відсутність матеріального стимулювання працівників; недотримання технологій виробництва, пов'язаних з сезонним характером сільського господарства; 2) зовнішні: розкрадання матеріальних засобів і цінностей особами, які не працюють у підприємстві; погрози зі сторони кримінальних структур; невиконання договірних зобов'язань; невиконання екологічних вимог; виникнення непередбачених обставин техногенного характеру; незаконні дії конкурентів; пожежі і недотримання техніки безпеки; вплив кадрів з галузі; зміни природних умов; диспа-

ритет цін на сільськогосподарську продукцію і товари інших галузей. Аналіз зовнішніх і внутрішніх загроз, здійснений на етапі прогнозування потенційно можливих збитків, дозволить своєчасно запобігти або мінімізувати втрати корпоративних ресурсів і тим самим вплинути на розмір прибутку.

5. Управління будь-яким підприємством неможливо без інформації про стан фінансово-господарської діяльності підприємства. У цьому контексті облікова інформація є основою процесів підготовки, прийняття та реалізації управлінських рішень. Для забезпечення захисту інформації в першу необхідно розробити ряд внутрішніх нормативних документів: положення про захист комерційної таємниці; інструкцію по роботі з документами, що містять комерційну таємницю; правила надання доступу до інформаційних ресурсів; правила роботи в корпоративній мережі; правила роботи в Інтернеті; правила вибору, зберігання і використання паролів.

6. До основних джерел загрози економічній безпеці підприємства, що формуються в системі її бухгалтерського обліку, можна віднести: 1) порядок внутрішнього регулювання бухгалтерського обліку на підприємстві (Положення про бухгалтерську службу, облікова політика для цілей фінансового, управлінського і податкового обліку, форма бухгалтерського обліку); 2) функціонування облікової системи (збір первинних облікових даних, формування облікових реєстрів, зберігання і захист бухгалтерської інформації, формування та подання бухгалтерської звітності); 3) порушення вимог законодавства України; 4) персонал підприємства (керівництво, бухгалтерська служба, інший персонал).

7. Бухгалтерський облік є однією з основних функцій управління, спрямованою на забезпечення безпеки підприємства, і саме бухгалтерський облік виключає можливість прямих розкрадань без встановлених законом наслідків, створює умови для здійснення контролю за доцільністю і законністю використання ресурсів, сприяє запобіганню загроз, які зменшують фінансову стійкість бізнесу.

8. Передумовами орієнтації фінансового обліку підприємства на посилення економічної безпеки доцільно вважати: 1) внутрішні – економічна стійкість підприємства, цілеспрямованість економічного механізму внутрішнього управлін-

ня; 2) організаційні – існуюча на підприємстві організаційна структура управління, система делегування відповідальності і повноважень в управлінні; 3) методичні – ступінь науково-методичного забезпечення як обліку, так й інших функцій управління; 4) технічні – оснащеність засобами обчислювальної техніки, достатність програмного забезпечення.

9. Інтеграція обліку з іншими функціями управління в інтересах посилення його орієнтації на забезпечення економічної безпеки повинні передбачати: 1) на теоретичному рівні – класифікувати економічні об'єкти, загрози безпеки, центри їх виникнення, передумови, що визначають можливості розвитку обліку, у тому числі його адаптацію до цілей економічної безпеки; 2) на концептуальному рівні – зробити акценти на посилення економічної безпеки в постановці цілі і головних задач обліку, у принципах і вимогах до його організації і побудови інформаційних моделей, обґрунтувати необхідність організаційної інтеграції обліку з іншими функціями управління підприємством, розробити підхід до оцінки цілеспрямованості системи обліку; 3) на методичному рівні – розробити модель взаємозв'язку класифікацій об'єктів, загроз, центрів їх виникнення, організаційні структури, які здатні інтегрувати функції, поглибити методику оперативного обліку і бухгалтерські моделі економічних об'єктів, критерії оцінки стану обліку; 4) на практичному рівні – зосередити функції планування, обліку, контролю, аналізу, регулювання в основних центрах загроз економічній безпеці підприємства, упорядкувати оперативний і поглибити бухгалтерський облік відповідно до розроблених методичних рекомендацій.

10. До найбільш розповсюджених і ефективних методик управлінського обліку, що використовуються на практиці в якості інформаційного підґрунтя економічної безпеки відносять: 1) аналіз беззбитковості (при визначенні чутливості прибутку підприємства до факторів ризику); 2) облік та оцінка за центрами відповідальності (при здійсненні оцінювання ефективності діяльності підрозділу безпеки підприємства); 3) бюджетування (при розробці заходів із забезпечення економічної безпеки та подальшого контролю їх виконання); 4) рівняння витрат та вигод (при порівнянні використаних ресурсів та створеної доданої

вартості); 5) збалансована система економічних показників (при оцінюванні стану та рівня економічної безпеки підприємства).

11. Зважаючи на облікове забезпечення стратегії бізнесу, можна виділити основні елементи його безпеки: 1) розробка інформаційної системи для здійснення моніторингу бізнес-процесів і зовнішнього середовища; 2) розробка індикаторів оцінки виконання стратегічних напрямів забезпечення безпеки; 3) складання звітності про результати реалізації стратегії здійснення безпеки.

12. Стан економічної безпеки сільськогосподарських підприємств характеризують певні показники-індикатори: коефіцієнт автономії; коефіцієнт фінансування; коефіцієнт забезпеченості власними і оборотними засобами; коефіцієнт маневреності власного капіталу; коефіцієнт поточної ліквідності; коефіцієнт фінансової залежності; коефіцієнт фінансового ризику; коефіцієнт концентрації власного капіталу; коефіцієнт концентрації позикового капіталу тощо. Аналіз вказаних коефіцієнтів стосовно ТОВ «Летичівський комбікормовий завод» за період 2015 – 2017 років свідчить про стабільність його фінансового стану і відсутність суттєвих загроз бізнесу.

13. У процесі аналізу діяльності сільськогосподарських підприємств виявлено основні загрози, які впливають на рівень економічної безпеки, а саме: недостатня конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств; високий ступінь зношеності матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств; відсутність контролю за використанням земельних ресурсів; зменшення кількості сільськогосподарських підприємств; значне скорочення кількості робочих місць у сільськогосподарських підприємствах.

14. Основними внутрішніми причинами зниження рівня економічної безпеки підприємства є: недоліки в організації виробничого процесу; низькі ділові та професійні якості персоналу, свідоме чи несвідоме завдання ними збитків підприємству; низький рівень менеджменту; конфлікти між засновниками (власниками) підприємства; слабка маркетингова політика; недостатнє використання науково-технічного та інтелектуального потенціалу в діяльності підприємства; непередбачені витрати ресурсів або недостатнє фінансування.

15. Оцінку рівня економічної безпеки сільськогосподарського підприємства доцільно проводити за наступним алгоритмом: 1) вибір показників діяльності підприємства за функціональними складовими оцінки економічної безпеки сільськогосподарського підприємства; 2) аналіз показників за складовими економічної безпеки сільськогосподарського підприємства; 3) визначення та оцінка середнього бального значення економічної безпеки сільськогосподарського підприємства; 4) розробка бальної системи оцінок для обчислення показника економічної безпеки сільськогосподарського підприємства; 5) розрахунок та аналіз комплексного показника економічної безпеки підприємства.

16. В основу управління ризиками в системі економічної безпеки покладено їх ідентифікацію, під якою розуміють процес виявлення ризиків, властивих підприємству та оцінку ймовірності їх настання. Чим повніше в результаті ідентифікації будуть встановлені ризики, тим точніше будуть вибрані методи управління ними, а отже ефективнішим буде процес забезпечення захисту підприємства від впливу загроз, породжених ризиками.

17. Відповідно до існуючого законодавства, підґрунтям визнання підприємницьких ризиків у системі бухгалтерського обліку виступає принцип обачності дій, який передбачає при оцінюванні наданої у звітності інформації недопущення завищення активів і доходів або заниження витрат і зобов'язань підприємства. Тобто, принцип обачності дозволяє зменшити ризик суб'єктивізму при застосуванні облікових оцінок. Разом з тим, як підтверджує практика, фактичне використання принципу обачності може породжувати невідповідність витрат і доходів звітного періоду, втрату збалансованості окремих показників активів і зобов'язань. Крім того, даний принцип нерідко використовують як інструмент маніпулювання обліковими даними, коли мова йде про створення завищених резервів сумнівних боргів або забезпечень майбутніх витрат.

18. Аналіз вітчизняних стандартів бухгалтерського обліку показав, що майже за всіма об'єктами обліку передбачено здійснювати перевірку інформації щодо впливу на неї невизначеності підприємницької діяльності, що дасть можливість оцінити чутливість цих об'єктів до дії ризику. При цьому можна справедливо

стверджувати про становлення у вітчизняній обліковій системі нової концепції звітності орієнтованої на оцінку ризику, яка б адекватно відображала реальний стан капіталу підприємства та була б корисною різним групам користувачів.

19. З позицій економічної безпеки резерви повинні розглядатися з двох позицій: з одного боку, як сума зарезервованих грошових коштів в активі балансу, а з іншого як джерело покриття окремих ризиків. Для цього доцільно на поточному рахунку підприємства відкрити окремий субрахунок «Резервний фонд грошових коштів», використання якого могло б забезпечити виконання вимог перед окремими групами акціонерів і кредиторів. Створення такого фонду потребуватиме відволікання з обороту значної частки обігових коштів, тому при його формуванні потрібно дуже зважено підходити до періодизації наповнення та граничного розміру грошових коштів, використовуючи при цьому професійне судження аналітика з питань фінансово-економічної безпеки.

20. Незважаючи на те, що в Україні є чинною перелік нормативних актів, проблему функціонування автоматизованих обліково-аналітичних систем як інструментів економічної безпеки під час застосування комп'ютерних програм бухгалтерського обліку на підприємствах досі не вирішено. Безпека – це сфера достатньо закрита, а пов'язані з нею проблеми – одні із найскладніших у розвитку автоматизованих обліково-аналітичних систем. Оскільки на підприємствах переважна більшість процесів автоматизовані, то будь-який збій може призвести до великих збитків. Із запровадженням автоматизованих обліково-аналітичних систем на підприємстві, бухгалтери, аналітики й управлінці отримують численні переваги. На кожному підприємстві потрібно створити ефективну автоматизовану обліково-аналітичну систему з найменшими витратами, вибрати оптимальну облікову систему, структуру комп'ютерної бухгалтерії для ефективного гарантування економічної безпеки на підприємстві.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азарова А. О., Гаврилова О. В. Розробка методики визначення економічної безпеки підприємства. Економіка: проблеми теорії та практики : збірник наук. праць. Дніпропетровськ : ДНУ, 2004. Вип. 191. С. 719-720.
2. Ареф'єва О.В., Кузенко Т.Б. Планування економічної безпеки підприємств: Монографія. К.: Вид-во Європейського університету, 2004. 170 с.
3. Ареф'єва О. В. Наукові основи формування економічної безпеки підприємств : зб. мат. наук.-практ. конф. К.: Вид-во Європейського ун-ту фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу, 2003. С. 49-53.
4. Бандурка О. М. Основи економічної безпеки : підручник. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. 236 с.
5. Береза З. В. Суть та складові економічної безпеки підприємства. Наука й економіка. 2009. № 4. (16), Т.2. С. 59-64.
6. Білик Р. Р. Оцінювання взаємозв'язків економічної безпеки та конкурентоспроможності регіону. Вісник Хмельницького національного університету. 2017. № 1. С. 23-30.
7. Благой В. В., Базарнова Є. О. Формування комплексу заходів, спрямованих на попередження фінансової кризи вітчизняних підприємств. Молодий вчений. 2017. № 4. С. 1-4.
8. Бланк И. А. Управление финансовой безопасностью предприятия. Киев : Эльга, Ника-Центр, 2004. Вып. 10. 784 с.
9. Бруханський Р. Ф. Методологія наукових досліджень і викладання облікових дисциплін : конспект лекцій. Тернопіль : ТНЕУ, 2016. 114 с.
10. Бруханський Р. Ф. Облік і аналіз у системі стратегічного менеджменту аграрного підприємництва : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2014. 384 с.
11. Варналія З. С. Економічна безпека : навч. посіб. Київ : Знання, 2009. 647 с.
12. Васильців Т. Г., Волошин В. І., Гуменюк А. М. Пріоритети та засоби зміцнення економічної безпеки малого і середнього підприємства: монографія. Львів : Вид-во Львівської комерційної академії, 2009. 248 с.

13. Васильчук Е. С., Замалаев П. С. Проблемы и методы прогнозирования финансовой несостоятельности предприятий. Бизнес–Информ. 2012. № 5. С. 175–178.
14. Венглюк І. В. Становлення соціально-економічної безпеки підприємства. Економічний вісник Донбасу. 2013. № 3(33). С. 226–230.
15. Вергун А. М., Савченко М. М, Тарасенко І. О. Діагностика рівня фінансово-економічної безпеки підприємства. Міжнародний науковий журнал. 2015. № 2. С. 23–27.
16. Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку. НІПМБО України. Київ, 2008. С. 43–46.
17. Войнаренко М., Яременко О. Управління економічною безпекою підприємства на основі оцінки відхилень порогових показників. Економіст. 2008. № 12. С. 60–63.
18. Войнаренко М. П, Троц І. В. Формування системи попередження, прогнозування і подолання банкрутства промислових підприємств. Економіка: реалії часу. Науковий журнал. 2015. № 4 (20). URL: <http://economics.opu.ua>
19. Глущук О. М. Зарубіжні методи аналізу ймовірності банкрутства неплатоспроможного підприємства. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2011. № 21. С. 87–95.
20. Гнатюк Т. О. Стан продовольчої безпеки в Україні. Зб. наук. праць УНУС / відп. ред. А. Ф. Головчук. 2012. Вип. 76. Ч. 2 : Економіка. С. 113–118.
21. Головіков О. М. Соціальна політика та економічна безпека / заг. ред. Є.І. Крихтіна. Донецьк : Каштан, 2004. 336 с.
22. Горячова К. Фінансова безпека підприємства. Сутність та місце в системі економічної безпеки. Економіст. 2003. № 8. С. 65–67.
23. Грановська В. Г. Перспективи розвитку підприємств органічного сектору. Агросвіт. 2017. № 3. С. 10–16.
24. Грибіненко О. М., Шагоян С. М. Сутність та шляхи забезпечення економічної безпеки підприємства. Науковий вісник Херсонського державного університету : Серія Економічні науки. 2017. № 22. Ч.1. С. 98–100.

25. Грушко В. І. Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності в умовах глобальної фінансової кризи : монографія. Київ : «КРОК», 2015. 412 с.
26. Грушко В. І., Коптюх О. Г. Суперечності сучасної фінансової системи України. Вчені записки. 2016. № 22. С. 28-33.
27. Губарик О. М., Перехрест І. К. Управління фінансово-економічною безпекою підприємства в умовах кризи. Молодий вчений. 2017. № 1(41). С. 572–575.
28. Дацків Р. М. Економічна безпека у глобальному вимірі. Актуальні проблеми економіки. 2004. № 7. С. 143–153.
29. Демчук Н. І., Степанов Д. С. Економічна безпека сільськогосподарських підприємств. Стратегічні імперативи розвитку туризму та економіки в умовах глобалізації : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 30-31 березня 2017 р.) : у 2 т. Київ : «Просвіта», 2017. Т. 2. С. 156–157.
30. Демчук Н. І., Халатур С. М., Хідірян М. О. Теоретичні основи аналізу фінансового стану сільськогосподарських підприємств. Економіка і суспільство. Мукачівський державний університет. 2017. № 9. С. 396–400.
31. Долженков О. Ф., Жуковська Ж. О., Головченко О. М. Особливості гарантування економічної безпеки підприємницької діяльності в ринкових умовах : монографія. Одеса : ОЮІ ХНУВС, 2007. 208 с.
32. Дюбо О. М. Ресурсне забезпечення системи управління економічною безпекою підприємств АПК. Економічний вісник Донбасу. 2011. №3. С. 32-36.
33. Економічна безпека бізнесу: навч. посіб. / Г. О. Швиданенко, В. М. Кузьомко, Н. І. Норіцина та ін. ; за заг. та наук. ред. Г. О. Швиданенко. Київ : КНЕУ, 2011. 511 с.
34. Економічна безпека підприємств, організацій та установ : навч. посіб. / В. Л. Ортинський, І. С. Керницький та ін. Київ : Правова єдність, 2009. 544 с.
35. Єпіфанов А. О., Пластун О. Л., Домбровський В. С. Фінансова безпека підприємства і банківських установ : монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. А. О. Єпіфанова. Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. 295 с.

36. Єрмошенко М. М., Горячова К. С., Ашуєв А. М. Економічні та організаційні засади забезпечення фінансової безпеки підприємства: препринт наукової доповіді / за наук. ред. М. М. Єрмошенка. Київ : Національна академія управління, 2005. 78 с.
37. Зубок М. І., Рубцов В. С., Яременко С. М., Гусаров В. Г. Економічна безпека суб'єктів підприємництва: навчальний посібник. Київ, 2012. 226 с.
38. Іщенко М. І. Особливості діагностики ймовірності банкрутства підприємств-учасників вертикально інтегрованих структур. Ефективна економіка. 2014. №1. URL : [http:// www.economy.nauka.com.ua/](http://www.economy.nauka.com.ua/).
39. Квасницька Р. С., Кордонець Р. С. Етапність проведення діагностики кризового стану та ймовірність банкрутства підприємства. Вісник Хмельницького національного університету. 2011. № 2. С. 130–134.
40. Кваша С. М. Стан та тенденції розвитку сільського господарства країн-членів Європейського Союзу. Київ : ННЦ ІАЕ, 2013. 40 с.
41. Кириченко О. П., Дранко С. В. Методи та моделі діагностики ймовірності банкрутства підприємства. Молодий вчений. 2016. № 2 (29). С. 49–52.
42. Клебанова Т. С., Сергиенко Е. А. Модели оценки, анализа и прогнозирования экономической безопасности. Бизнес-Информ. 2006. № 8. С. 65–72.
43. Козюменко С. М., Волковець Т. В. Особливості економічного оподаткування в зарубіжних країнах. Вісник СумДУ. 2012. № 1. С. 11–18.
44. Корнієнко Т. О. Економічна безпека підприємства як категорія економічної науки. Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. 2012. № 4 (62). С. 68–75.
45. Костецький М. Р. Управління еколого–економічною безпекою: монографія. Рівне : ППДМ, 2010, 116 с.
46. Кравченко О. О. Динаміка банкрутства підприємств та рівень безробіття. Молодий вчений. 2017. № 3 (43). С. 691–697.
47. Кропивко М. Ф. Стратегічне бачення аграрного устрою України. Економіка АПК. 2017. № 4. С. 5–16.

48. Ксенофонов М. М. Стратегія забезпечення стану економічної безпеки як складова стратегії розвитку сільськогосподарського підприємства. Вісник Хмельницького національного університету. 2017. № 6. Т.3. С. 47-53.
49. Кутузова М. М. Теоретичні основи формування і розвитку економічної безпеки. Молодий вчений. 2017. № 1 (41). С. 628-631.
50. Малярєвський Ю. Д. Табунська С. В, Прокопiшина О.В. Управління економічною безпекою зовнішньоекономічної діяльності підприємства: обліково-аналітичні аспекти: монографія. Харків : ХНЕУ, 2009. 160 с.
51. Месель-Веселяк В. Я. Напрями забезпечення конкурентоспроможності аграрного виробництва. Економіка АПК, 2009. № 10. С. 7–14.
52. Мунтіян В. І. Економічна безпека України : монографія. Київ : КВІЦ, 1999. 462 с.
53. Непочатенко О. О., Чекалюк С. А. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств України. Економіка АПК. 2015. № 7. С.41–45.
54. Новікова О. Ф., Поколитенко Р. В Економічна безпека: концептуальне визначення і механізм забезпечення: монографія. Донецьк : ІЕПНАН України, 2006. 408 с.
55. Орлик О. Економічна безпека підприємства: властивості, стратегія та методи забезпечення. Економічна безпека в умовах глобалізації світової економіки : кол. монографія у 2 т. Дніпропетровськ : «ФОП Дробязко С.І.», 2014. Т. 2. С. 176–182.
56. Основи економічної безпеки: підручник / Бандурка О. М., Духов В. Є., Петрова К. Я., Червяков І. М. Харків : НУВС, 2003. 236 с.
57. Островська Г., Квасовський О. Аналіз використання зарубіжних методик (моделей) прогнозування ймовірності банкрутства підприємств. Галицький економічний вісник. 2011. № 2(31). С. 99– 111.
58. Пуцентейло П. Р. Обліково-аналітичне забезпечення діяльності підприємства. Інноваційна економіка. 2015. № 3 (58). С. 228–233.

59. Рзаєва Т. Г., Стасюк І. В. Порівняльна характеристика вітчизняної і зарубіжної методик визначення ймовірності банкрутства підприємства. Вісник Хмельницького національного університету. 2010. № 4. С. 89–93.
60. Радіонов О. В., Черкасов А. В. Формування та розвиток економічної безпеки підприємства : монографія. Луганськ : «Янтар». 2011. 316 с.
61. Слатвінський М. А., Корнієнко Т. О. Формування механізму управління фінансово-економічною безпекою підприємства. Розвиток освіти, науки, економіки в умовах інтеграційних процесів : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 20.04.2017 р.). Вінниця : ВННІЕ ТНЕУ, 2017. С. 50-53.
62. Палійчук В., Завгородня Т., Проскурович О. Прогнозування імовірності банкрутства методами нечіткої логіки. Вісник Львівського університету. Серія економічна. 2013. Вип. 50. С. 222–228.
63. Пашнюк Л. О. Економічна безпека підприємства: сутність, складові та чинники забезпечення. Інвестиції: практика та досвід. 2012. № 22. С.48–50.
64. Пономаренко Т. В. Прогнозування імовірності банкрутства в контексті оцінювання економічної стійкості підприємства. Економічний аналіз. 2016. № 2. С. 160–168.
65. Постол А. А. Регулювання конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції вітчизняних аграрних підприємств в умовах євроінтеграції. Науковий вісник ХДУ. 2015. Вип. 10. С. 50–53.
66. Прохорова. В. В., Прохорова Ю. В., Кучеренко О. О. Управління економічною безпекою підприємств : монографія. Харків : УКР ДАЗТ, 2010. 282 с.
67. Пріб К. А. Оцінювання масштабів впливу та чинників виникнення фінансових криз у діяльності сільськогосподарських підприємств. Агросвіт. 2010. № 16. С. 25–28.
68. Терещенко О. О. Діагностика неплатоспроможності підприємств як технологія підтримки прийняття фінансових рішень. Ефективна економіка. 2017. № 3. URL : <http://www.economy.nauka.com.ua/>.
69. Ткач В. О. Економічна безпека в умовах ринкових відносин. Європейський вектор економічного розвитку. 2011. № 1. С. 228-234.

70. Ткачук В. І., Прокопчук О. А., Яремова М. І. Економічна безпека та стійкість сільськогосподарських підприємств : монографія. Житомир : «Волинь», 2013. 276 с.
71. Фоміна М. В. Проблеми економічного безпечного розвитку підприємств: теорія і практика : монографія. Донецьк : Дон дует, 2005. 140 с.
72. Цигилик І. І., Паневник Т. М. Економічна безпека підприємства в системі внутрішньо економічного механізму. Економіка. 2007. № 8. С. 3–5.
73. Чирва О. Г., Корнієнко Т. О. Фінансово-економічна безпека підприємства: стратегія та механізм управління. Стратегія розвитку України: економічний та гуманітарний виміри : зб. матер. IV Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Київ, 17 жовтня 2017 р.). Київ, 2017. С. 50–53.
74. Чумарин І. Кадровая безопасность. Кадры предприятия. 2003. № 3. С 3–5.
75. Шевченко І. Особливості формування економічної безпеки підприємства. Наука молода. 2010. №10. С. 178-181.
76. Шкарлет С. М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект : монографія. Київ : НАУ, 2007. 436 с.
77. Шлемко В. І., Бінько І. Ф. Економічна безпека України: сутність і напрями забезпечення. Київ : НІСД, 1997. 120 с.
78. Шлыков В. В. Комплексное обеспечение экономической безопасности предприятия. СПб. 1999, 138 с.
79. Штангрет А. М., Караїм М. М. Обліково-аналітичне забезпечення як основа прийняття рішень суб'єктами економічної безпеки підприємства. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2017. № 7. С. 167-170.
80. Щербина В. М. Інформаційне забезпечення економічної безпеки підприємств та установ. Актуальні проблеми економіки. 2006. № 10 (64). С.220–225.
81. Юхновська Ю. Ю. Теоретичні аспекти економічної безпеки підприємств України. Держава і регіони. 2014. № 1 (76). С. 123–129.

82. Юшин С. О. Інвестиційно-інноваційна модель аграрного розвитку як похідна внутрішньої і зовнішньої політики держави. Агроінком. 2012. № 4–6 С. 31-34.
83. Murdoch C. Economic factors as objects of security. Economic, issues and national security. Lawrence, 1977. P 67–98
84. Maull H. Raw materials, energy and Western security. L., 1984. 413 p.
85. <http://menr.gov.ua>.
86. <http://minagro.gov.ua>.
87. <http://www.me.gov.ua>.